

ULUSLAR ARASI SÖZLEŞMELERDE AZINLIK HAKLARI SORUNU VE TÜRKİYE

Prof.Dr. Hasan TUNÇ

*Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk Milleti denir.
K.Atatürk
Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.
Anayasa Madde 66*

ÖZET

Türkiye azınlıklar sorunu hakkında içten ve dıştan gün geçtikçe artan bir baskıya maruz kalmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda ilerlemesi de bu tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, azınlıklar sorunu Türkiye'nin birlik ve bütünlüğü ile de yakından ilgilidir.

Konunun Türkiye için fevkalade öneminden dolayı, azınlık hakkı sorununu uluslararası sözleşmeler bağlamında açıklamaya gayret ettik.

Her ne kadar üzerinde anlaşılmış bir azınlık tanımı bulunmasa da, çalışmanın ilk bölümünde, azınlık kavramının sosyolojik ve hukukî manası ve konunun tarihî süreç içerisinde gelişimi ele alınmıştır.

İkinci başlık, azınlık hakları ve ödevleri ile azınlık haklarının sınıflandırılmasına ilişkindir.

Çalışmanın en geniş bölümünü oluşturan Üçüncü Bölümde azınlık haklarının korunmasına yönelik uluslararası çalışmalar sorgulanmıştır. Söz konusu inceleme, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ile İkinci Dünya Savaşı sonrası azınlık haklarına ilişkin sözleşmeler şeklinde dönemlere ayrılarak yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde akdedilen sözleşmeler, Birleşmiş Milletler Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile Avrupa Birliği çatısı altında ayrı ayrı inceleme konusu olmuştur. Bölümün sonunda Avrupa Birliği Üyesi Devletler'de azınlıkların durumu gözden geçirilmiştir.

Dördüncü başlık, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde azınlıkların durumuna genel bir bakış ile başlamakta, Türkiye'de azınlıkların statüsü Lozan Antlaşması ve Avrupa Birliği Uyum Yasaları çerçevesinde ele alınarak tamamlanmaktadır.

Çalışmanın sonunda, azınlık haklarının küreselleşme süreci ile bağlantılı olarak uluslararası politikada kullanılması ve bunun Türkiye için ne anlama geldiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Azınlık, Azınlıklar Sorunu, Azınlık Hakları, Azınlıkların Hukuki Statüsü

SUMMARY

Turkey has been increasingly confronted with exterior and interior pressure on the minority problem. Turkey's progress towards accession to Eoruropean Union has contributed to the dispute. On the other hand, the minority problem is to much related to Turkey's unification.

Since, the significant value of the minority problem for Turkey, we tried to explain the minority rights in the frame of international conventions.

Under the first title, in spite of the absence of a common definition, the sociological and legal meaning of the minority matter is brought up. Then the minority problem is loked over during the history.

At the second title, the minority rights and duties and the classification of minority rights are summarized.

Under the third title, which is the largest part of the study, the protection of the minority rights in international law is questioned as devided into the subtitles. The international conventions on the minority rights, before The First War, after The First War and after The Second War are examined. The period after The Second War is presented by parting the subject to the conventions leaded by The United Nations, The Organization of Security Council Of Europe and The European Union. At the end of this part, with the situation of the minorities in the Eoupen Union Member Countries is shortly dealt.

Under the fortht title, after a historical look over on the minorities in Ottoman Empire, the legal statue of the minorities in Turkey is examined in the frame of The Lausanne Agreement and the harmonisation codes for European Union acquire.

At last, the use of minority rights in international politics and the meaning of this for Turkey are brought up under the concept of globalisation.

Key Words

Minority, Minority problem, Minority rights, The legal statue of the minorities

İÇİNDEKİLER

1. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE AZINLIK KAVRAMI
 - A. Tarihi Gelişim
 - B. Azınlık Kavramı

- C. Azınlıkların Tasnif Edilmesi
2. AZINLIK HAKLARI VE ÖDEVLERİ İLE AZINLIK HAKLARININ SINIRLANDIRILMASI
- A. Azınlık Hakları ve Ödevleri
- B. Azınlık Haklarının Niteliği
- C. Azınlık Haklarının Sınırlandırılması
- D. Azınlıklar Rejiminin Güvencesi
3. AZINLIK HAKLARININ ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI
- A. I. Dünya Savaşı Öncesi Dönem
- B. İki Dünya Savaşı Arası Dönem
- C. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1945-1990)
- a) BMÖ Çerçevesinde Yapılan Düzenlemeler
- b) Avrupa Konseyinde Yapılan Düzenlemeler
- aa) Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı
- bb) Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi
- c) AGİT Kapsamında Yapılan Düzenlemeler
- d) AB Ülkelerinin Azınlıklara Yaklaşımı
- aa) Genel
- bb) Ülkelere Göre Durum
4. TÜRKİYE AÇISINDAN AZINLIKLAR KAVRAMI
- A. Tarihi Gelişim
- B. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıkların Sorunu ve Hukuki Statüsü
5. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AZINLIKLAR KAVRAMI VE KONUNUN TÜRKİYE AÇISINDAN TAŞIDIĞI ÖNEM

SONUÇ

TABLolar

KAYNAKÇA

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
age	: Adı geçen eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT)
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği teşkilatı (AGİK)
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi)
AK	: Avrupa Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÖ	: Birleşmiş Milletler Örgütü
KSHS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
MC	: Milletler Cemiyeti
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

GİRİŞ

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve dolayısıyla uluslararası hukuku oldukça meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Kuşkusuz azınlıklar sorununun, hukuk düzenine yansdığından çok daha önemli tarihsel, siyasal, toplumsal, ekonomik,

kültürel ve ideolojik boyutları vardır.¹ Öte yandan, kuramsal olarak üzerinde anlaşılmiş bir azınlık kavramı yoktur. Dolayısıyla uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma bağlı haklardan söz etmekte mümkün değildir.

Azınlıklar konusu, Türk tarihinin son iki yüz yılına damga vuran konulardandır. Türkiye'nin bir mozaik olduğu ve 47 ayrı etnik topluluktan² meydana geldiğini iddialarının bazı kimselerce sahiplenip savunulduğu günümüz Türkiye'sinde azınlıklar konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye tam üyelik müzakerelerin başlaması durumunda gündemin en önemli konusu olmaya da adaydır. Bu sebeplerle, azınlık ve azınlık hakları kavramının uluslararası sözleşmelerde nasıl düzenlendiği ve Türkiye Cumhuriyeti açısından ne ifade ettiğinin bilinmesinde yarar vardır.

1. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE AZINLIK KAVRAMI

A. Tarihi Gelişim

Genel olarak ifade etmek gerekirse, büyük nüfus hareketlerinin ve siyasal otoritelerde yapı ve sınır değişikliklerinin yaşandığı her dönem, azınlıkların doğmasına yol açmıştır. Bu nedenle azınlıklar sosyolojik olarak antik çağlardan beri hep var oldular.³ Azınlıklar tarihte, temelde imparatorluklar ile özdeşleşmiştir. Bugün ise ulus-devletler ile azınlıklar arasında benzer bir süreç yaşanmaktadır. Roma'dan beri azınlıklardan (yabancılar, köleler) tarihin tüm çağlarında söz etmek mümkünse de konunun uluslararası planda ele alınması Avrupa'da yaşanan din savaşları sonucunda olmuştur.

¹ Gökçen Alpkaya, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **TODAYE İnsan Hakları Yılığ** Cilt 14, 1992, s.145.

² Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Türkçesi Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, Weisbaden 1989. Kitapta, Andrews'un ortaya attığı Türkiye mozaikini oluşturan 47 parça şunlardır: Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni-Yörük Türkler, Alevi-Yörük Türkler, Sünni Türkmenler, Alevi Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar, Şii Azeri Türkler'i, Karapapak Azeri Türkleri, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım Tatarları, Nogay Tatarları, Balkarlar-Karaçaylar-Kumuklar, Bulgaristan'dan gelen Müslüman göçmenler, Balkan ülkelerinden gelen Müslüman göçmenler, Dağıstanlı Müslüman göçmenler, Sudanlılar, Estonlar, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sünni Zazalar, Alevi Zazalar, Osetler, Ermeniler, Hemşinliler, Arnavutlar, Kuban Kazakları, Molokan asıllı Ruslar, Polonezler, Çingeneler, Hıristiyan Rumlar, Rumca konuşan müslümanlar, Almanlar, Sünni Araplar, Nusayrı Araplar, Hristiyan Araplar, Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler, Çerkezler, Çeçen-İnguşlar, Gürcüler, Lazlar. Bu tasnife ilişkin bilimsel bir eleştiri için bkz. Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, TIMAS Yayınları, İstanbul, 1999 s.104-115.

³ Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 1,

Özellikle Avrupa’da Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının tasfiyesine paralel olarak sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ve Balkanlarda birçok azınlık ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında da bu topraklar, üzerinde en çok oyun oynanan yerler olduğu için buralardaki azınlıklar birbirlerinin içine girmiş ve son derece karmaşık bir hal almıştır.⁴

Tarihsel açıdan bakıldığında azınlıkların, bölgesel ve uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden bir niteliğe sahip olduğu görülür. Özellikle evrensel bir insan hakları rejiminin henüz doğmadığı dönemde (1945 öncesi) azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve içişlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır.⁵

Öte yandan azınlıklar sorunu emperyalizm ile de çok ilgilidir. Amerika Kıtası, Afrika ve Avusturya’da yaşanan sömürgecilik hareketleri burada yaşayan yerlilerin zamanla ya etnik veya kültürel asimilasyona tabii tutulmalarına ya da egemen iken azınlık olmalarına yol açmıştır.

B. Azınlık Kavramı⁶

Oldukça eski bir kavram olmasına rağmen bu güne kadar üzerinde anlaşılmış bir “azınlık” tanımı mevcut değildir.

Türkçe Sözlükte kavram, “bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar ya da bunların bu durumu, çoğunluk karşısı, ekalliyet...Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk...” şeklinde tanımlanmıştır.

“Azınlık” kavramının neyi ifade ettiği konusunda bir oydaşma olduğu söylenemez. Bununla birlikte azınlık kavramı iki bakımdan incelenebilir: Sosyolojik ve hukuksal.

1928’de Uluslararası Adalet Divanı’nda Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davasında hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını:

“Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil, ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkansız kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır.⁷

⁴ Kurubaş, s.3.

⁵ Kurubaş, s. IX.

⁶ Azınlık kavramı üzerine tartışmalar için Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Nedir?”, **TODAİE İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 19-20, TODAİE, Ankara, 1998, s.93-101

⁷ Kurubaş, s.15

1930’da Uluslararası Adalet Divanı’nın önerdiği ve daha sonraki tanımlara kaynaklık edecek azınlık tanımı ise:

*“Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini, ve dili bir; kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur.”*⁸

BM Belgelerinde de azınlık tanımı yer almamakla birlikte, çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki tanım bulunmaktadır.

Uluslararası alanda en çok kullanılan “azınlık” tanımı “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu” Raportörü Francesco Capotorti’nin 1978 yılında önerdiği tanımdır. Bu tanıma göre:

*“Azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, –o devletin vatandaşı olan- üyeleri, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur”.*⁹

Daha sonra 1985 yılında, yine insan hakları ile ilgili bir alt komisyon çalışmasında Kanada’lı Jules Deschênes’in yaptığı tanımdan söz edilebilir. Bu tanıma göre:

*“Azınlık, bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaştır.”*¹⁰

Avrupa Konseyi çalışmalarında ise, benzer iki tanım önerisinden bahsedilebilir. İlk tanım Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun (Venedik Komisyonu) önerisidir. Bu tanıma göre azınlık:

*“Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder”.*¹¹

⁸ Kurubaş. s.16, Alpkaya, s.154.

⁹ Kurubaş, s.16.

¹⁰ Çavuşoğlu, Azınlık, s.95, Kurubaş, s.16, Alpkaya, s.154.

¹¹ Kurubaş, s.17, Alpkaya, s.154, Çavuşoğlu, age s.95.

Diğer bir tanım, AK Parlamenter Asamblesi'nin Ek Protokolünde yer alır. Bu tanıma göre: Assamble, yaptığı tanımda özel olarak sadece ulusal azınlıkları tarif etmiştir.

“Ulusal azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri , gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubudur.”¹²

Oran'a göre sosyolojik açıdan azınlık: *“Bir toplulukta sayısal bakımdan az olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip olan grup. Her durumda şart değil ama, pek çoğu durumda ‘ezilmişlik’ kavramını içeren bu tanıma göre eşcinseller, transseksüeller, travestiler, Krişna'ya tapanlar, hatta kadınlar bile azınlıktır.”¹³*

Yukarıdaki tüm tanımlarda geçen “sayıca az olma” niteliğinin azınlık olmak için gerekli olmadığı Güney Afrika ve Bosna'da yaşananlarla kanıtlamış bulunmaktadır. Bu tanımlarda geçmeyen ancak bir gruba asıl azınlık niteliği kazandıran (azınlığı oluşturan bireylerin gerek kendilerince gerekse de çoğunluk grubunun mensuplarınca azınlık olarak algılanması) unsurun eksikliğidir.

Sonuç olarak sosyolojik bakımdan azınlık;

“Çoğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle küçük olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanı sıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan gruptur.” Bu tanımda önemli olan ‘sayı’ unsuru değildir. ‘Baskı’ algılama unsurudur. Bir toplumun azınlık olarak kabul edilebilmesi için:

“Birinci olarak, toplumun çoğunluğunu oluşturanlardan farklı olan ve onlardan ırk, din ve dil gibi noktalarda ayrılan bir grubun varlığı gereklidir.”

“İkinci olarak, sayısal boyut dikkatimizi çekmektedir. ırk, din, dil gibi unsurlarla birbirine bağlanan ve çoğunluktan ayrılan azınlık gruplarının sayısı da önemlidir.”

“Üçüncü olarak, söz konusu azınlık grubun ülkede başat (dominant) olmaması gerekir. Öyle sayıca azınlıkta kalan gruplar vardır ki, korunmaları

¹² Kurubaş, s.17, Çavuşoğlu, Azınlık..s.96.

¹³ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4.Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s. 67.

şöyle dursun, ülkenin çoğunluğunu onlardan korumak gerekebilir. (Güney Afrika'da olduğu gibi).”

“Dördüncü olarak, tartışmalı olsa da halihazır uygulamada ancak söz konusu ülkenin yurttaşı olan kişiler azınlık kavramına girebileceklerdir.¹⁴”

“Beşinci olarak, bu ülke yurttaşlarının kendi devletlerine sadakatle bağlı olmaları, ayrılarak başka devlet kurma gibi onu parçalayacak eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir.”

“Altıncı olarak öznel bir ölçütü de getirmek gerekmektedir. Bu da ‘azınlık bilincidir’. Ortak ayırıcı özellikleri olan ve sayıca azınlıkta olan bir grup, ancak bu özelliklerini ve niteliklerini korumak ve sürdürmek isteğine sahipse azınlık olarak anılabilir.”

“Son olarak, azınlığın kendini azınlık olarak görmesinin de yetmeyeceğini, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranmasının gerekli olduğunu söylemek gerekecektir. Başka bir deyişle, azınlık kavramı, ancak kendisine uygulanan bir ‘baskı’ varsa ortaya çıkabilecektir.”¹⁵

Burada önemli olan grubun azınlık bilinci ile hareket etmesi ile başat toplumun sayıca az olan gruba bunu hissettirecek politikalar dayatmasıdır. Çünkü, bu iki unsur olmadan diğer unsurlar göz önüne alındığında dünya üzerinde her devletin sınırları içerisinde çok sayıda azınlık bulmak mümkün olabilecektir.

Yukarıda verilen azınlık tanımlarının bir kısmı uluslararası örgütlerin raporlarında geçmiş olsalar da meseleyi daha çok sosyolojik anlamda ele almaktadırlar. Azınlığın hukuki tanımı üzerinde tartışmalar sosyolojik anlamdaki azınlık tartışmalarından daha yoğundur. Azınlık kelimesinin hukuki bakımdan ne ifade ettiği herkesçe ve her devlet tarafından farklı algılanmaktadır.

Hukuksal açıdan uluslararası belgelerde açık bir azınlık tanımının olmamasının nedeni, bir azınlığı tanımının duyarlı bir konu olması ve siyasal imalar taşımasıdır.¹⁶

Her ne kadar, bir grubun azınlık olabilmek için devlet tarafından hukuksal açıdan tanınması zorunluluğu tartışmalı olsa da¹⁷ uygulamada

¹⁴ Bu konu öğretilerde tartışmalıdır. Ancak, uygulamada devletler sadece vatandaşlarını azınlık olarak kabul etmektedirler.

¹⁵ Benzer ölçütler için bkz. Kurubaş, s.17-19., Oran, s.67. Aynı ölçütler objektif ve sübjektif ölçütler başlıkları altında Carotorti tarafından da yapılmıştır. Alpkaya, s.155.

¹⁶ Kurubaş, s.15.

¹⁷ Kurubaş, s.20.

hukuki bakımdan azınlık statüsüne sahip olabilmek için devletlerin bu hususu ya bir uluslar arası belge ya da iç hukuk düzenlemesi ile kabul etmesi gerekmektedir.

Azınlık statüsü ile, bir gruba dil, din, ibadet, eğitim vb. gibi konularda, diğer vatandaşlardan farklı olarak, farklı uygulamalar yapılmaktadır.

C. Azınlıkların Tasnif Edilmesi

Azınlıklar onları başat toplumdan ayıran kimlik özelliklerine göre tasnif edilmektedirler. Dinsel azınlıklar, dilsel azınlıklar, etnik azınlıklar ve ulusal azınlıklar.¹⁸

Dinsel azınlık en eski azınlık grubudur ve özellikle Protestan Katolik çatışması sonucunda Protestanların ayrı bir dinsel grup olarak kabul edilmesi ile belirginleşmiştir

Dilsel azınlıklar açısından önemli olan ise ilerde de açıklanacağı üzere çoğunluk dilinin diyalektinin azınlık dili olarak kabul edilememesidir.

Etnik azınlık teriminden anlaşılan ise, ortak bir kökeni paylaşan, çeşitli kültürel, tarihsel ve topraksal bağlardan oluşan kimliklerin özelliklerine sahip, fakat belirli bir siyasal niteliği bulunmayan gruplardır.¹⁹ Etnik kelimesi sadece soyla ilişkili değildir. Dil, din ve kültürel farklılaşmanın bir yansıması anlamındadır.²⁰ Etnik kelimesi son zamanlarda bazı yazarlar tarafından azınlık kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²¹

Bu tasnif içinde izaha en fazla muhtaç olanı ulusal azınlıklardır. Bu kavram, Avrupa'ya özgü bir kavram olup - AK Asamblesi'nin yaptığı tanımdan da anlaşılacağı gibi - bir devlet ülkesinde yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını ifade eder. Bir başka deyişle ulusal azınlık, kendisini devletleşmiş bir başka ulusun parçası olarak gören azınlık grubudur. Örneğin Almanya'daki Danimarkalılar.

Bir grubun hangi azınlığa dahil olduğunun tespiti o grubun yararlanacağı azınlık haklarının belirlenmesi açısından önemlidir. Örneğin dilsel azınlıklar sadece dillerin kullanılması ve korunmasına ilişkin

¹⁸ Pazarıcıya göre azınlıkları ayıran üç tür özellik vardır: Din, dil, ırk. Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1990, s.182.

¹⁹ Kurubaş s.23.

²⁰ Türkdoğan, s.11.

²¹ Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003, s.218, Türkdoğan, s.105 vd.

haklardan faydalanırken, ulusal azınlıklar dil, din, kültür vb. özelliklerinin yanı sıra ulusal kimliklerin korunması hakkına da sahiptir.²²

1. AZINLIK HAKLARI VE ÖDEVLERİ İLE AZINLIK HAKLARININ SINIRLANDIRILMASI

A. Azınlık Hakları ve Ödevleri

Azınlık hakları, çoğulcu ve demokratik toplumlarda eşitlik ilkesinin tam ve etkili biçimde gerçekleşmesi için azınlıklara verilen negatif hakların (herkese tanınan genel hakların) dışındaki pozitif hakları (dezavantajlı gruba tanınan özel haklar) içerir. Azınlıklara ilişkin uluslararası belgelere bakıldığında, bir azınlık için üç temel hakkın olduğu görülür.

Birincisi, azınlık grubu olarak varolma hakkıdır. Bu hak doğal olarak zaten kabul edilmesi gereken bir insan hakkı olup, azınlıkların fiziksel varlıklarının korunması, yani soykırımı, etnik temizliğe uğratılmamaları gibi varlığın ortadan kalkmasına yol açacak herhangi bir eyleme karşı korunmalarını içermektedir.

İkincisi, eşitlik ve ayırım gözetilmemesi hakkıdır. Bu hak da esasen insan hakları belgelerinde yer almaktadır.

Üçüncüsü, azınlık kimliğinin tanınması ve kimlik unsurlarının yaşatılması, geliştirilmesi hakkıdır.²³ Öğretide başka tasnifler de²⁴ mevcut olmakla birlikte kapsam özde benzerdir.

Devletlerin bu konudaki temel ve asgari yükümlülüğünü bu hakların azınlık hakları olarak tanınmasıdır. Fakat gelişmekte olan niteliğine bakıldığında aslında devletlerden daha çok şey istendiği söylenebilir. Devletler, azınlık haklarının kullanımında olumsuz müdahalelerden kaçınmanın yanı sıra, tüm bu hakların kullanılmasını kolaylaştıracak gerekli önlemleri almakla, hatta bu hakların kullanımını destekleyerek teşvik etmekle de yükümlüdürler. Dolayısıyla gelinen aşamada, devletlerin edilgen tutumuna karşı çıkararak, azınlık haklarının temel uygulayıcısı olması istenmektedir.²⁵

Azınlıklara tanınan haklar, her ne kadar onların çoğunluk içinde kimliklerini korumalarına ve geliştirmelerine imkan tanıyorsa ve bu alanda pozitif ayrımcılık söz konusuysa da, bu haklar toplumsal bütünleşme

²² Kurubaş, s.24.

²³ age, s.25. Azınlık kimliğinin tanınması hakkı konusu tartışmalıdır.

²⁴ Bkz. Alpkaya, s.159 vd.

²⁵ Kurubaş, s.27.

politikalarının uygulanamayacağı anlamına gelmediği gibi, bazı yazarlar tarafından bizatihi bu hakların böyle bir işlev göreceği düşünülmektedir.²⁶

Öte yandan azınlık haklarının, azınlıkları bir takım ödevlerle yükümlendirmesi de tabidir.

Bir kere, azınlıklar vatandaşı oldukları devlete sadakat göstermek ve vatandaşlık ödevlerini yerine getirmek zorundadırlar. Bu nedenle de bu hakların kötüye kullanılmamaları gerekmektedir. Yani azınlıklara tanınan bu haklar, egemen eşitliğe, ülkesel bütünlüğe ve siyasal bağımsızlığa aykırı herhangi bir faaliyete yetki verir biçimde yorumlanamaz, kullanılamaz. Öte yandan, azınlıklar bu hakları kullanırken, ulusal mevzuata, başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğun ve diğer azınlıkların haklarına saygı göstereceklerdir.²⁷

B. Azınlık Haklarının Niteliği

Azınlık haklarının bireysel mi yoksa kolektif haklar mı olduğu konusu tartışmalıdır. Tartışmaya açıklık kazandırmak için bu güne kadar uluslararası sözleşmelerde kabul edilen azınlık haklarının hangi nitelikte olduğunu irdelemek gerekmektedir. Bu konuda uluslararası belgeler her iki görüşü de destekleyen hükümler içermektedir.²⁸

Bu gün azınlıkların korunmasında genel eğilim, azınlık haklarının bireysel haklar olduğu yönündedir. O nedenle de sözleşme metinlerinde hep '*azınlığa mensup bireyler*' ifadesine yer verilmektedir. Bunun bir nedeni, devletlerin azınlıklara uluslar arası kişilik verilmesini istememeleridir, çünkü bu durumda azınlık ulusu parçalayabilir. Diğer nedeni ise, grupların bireyleri ezmesinin önüne geçmektir. Zira grup haklarının en önemli dayanaklarından biri, kendileri bakımından herhangi bir zarar doğmaksızın münferit bireylerin, belli bir gruba mensup olduklarını seçme/açıklama haklarının bulunmasıdır. Ama, yine de "azınlıklara mensup bireyler" deyimiyile aynı zamanda benzer haklara sahip bireyler topluluğuna da işaret edilmektedir.²⁹

C. Azınlık Haklarının Sınırlandırılması

Azınlıklara yüklenen hakların kötüye kullanılmaması ödevi aynı zamanda bir sınıra da işaret etmektedir. Dolayısıyla haklar kötüye kullanıldığında askıya alınması söz konusu olabilecektir. Azınlık hakları genel olarak meşru kabul edilen, yasayla öngörülmüş ve demokratik bir

²⁶ Kurubaş, s.27.

²⁷ Alpkaya, s.169., Kurubaş, s.27.

²⁸ Alpkaya, s.157.

²⁹ Kurubaş, s.29., Alpkaya, s.158.

toplumda kamu güvenliğinin, kamu sağlığının ve ahlakının korunması ile başkalarının haklarının korunması amacıyla sınırlandırılabilir.

Öte yandan azınlık hakkının kullanımı, başkalarının hakkının engellenmesine yol açmamalıdır. Örneğin, bir azınlık grubunun çoğunlukta olduğu bir bölgede, kendi dilinde eğitim yapmaları ya da resmi işlemlerinde kendi dillerini kullanmaları, azınlığa mensup olmayan bireylerin haklarını sınırlamamalıdır.

Ayrıca, ulusun yaşamını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda, ayırım gözetmeksizin durumun gerektirdiği ölçüde tüm haklar gibi azınlık hakları da askıya alınabilir. Bu durum geçici niteliktedir. Olağanüstü durum kalkınca sona erer.³⁰

Kurubaş sonuçta; uluslararası sözleşmelerde geçen ifadelerin, birey hakları ve bir azınlığın grup hakları ile devlet egemenliğini ve ülke bütünlüğünü koruma kaygısı arasında bir uzlaşmanın sonucu olarak ortaya çıktığını, bu haliyle azınlık haklarının esasen bireylere verilmekle birlikte, bazılarının kolektif olarak da kullanılan ve grubun korunması sonucunu doğuran haklar olduğunu ileri sürmektedir.³¹

Kurubaş'la aynı istikamette düşünen Çavuşoğlu azınlık haklarını “*kolektif boyutlu bireysel haklar*” şeklinde nitelendirmektedir.³²

D. Azınlıklar Rejiminin Güvencesi³³

Azınlıklara özel bir takım haklar tanıdıktan sonra bunlara uyulmasını sağlayacak bir takım mekanizmaların kurulması gündeme gelmiştir. Sorun bu açıdan ele alındığı zaman, her bir somut azınlık rejiminin, kendine özgü bir güvence mekanizmasına sahip olduğu görülmektedir.

Güvence yöntemlerinden biri, azınlıklara karşı ayırım gözetilmemesini amaçlayan iç hukuk kurallarının oluşturulması konusunda ilgili devletin yükümlülük altına girmesi olmaktadır.

Antlaşmalarca öngörülen bir başka yöntem sorunun uluslararası örgütler önüne getirilmesidir.

Azınlık haklarının korunması amacıyla başvuru olan bir diğer yöntem ise, azınlıkların uyuğuunda bulunduğu devlet ile ya azınlık temsilcilerinin ya da azınlıklar rejimi konusundaki bir antlaşmaya taraf öteki devletler temsilcilerinin katıldığı karma komisyonlar kurulması uygulamasıdır. Bu arada azınlıklar rejiminin korunmasının uluslararası yargı organlarının güvencesi altına alındığı antlaşmalar da vardır.

³⁰ Alpkaya, s.170.

³¹ Kurubaş, s.29.

³² Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001, s.112-120.

³³ Pazarıcı, Uluslararası ...s. 184-185'ten özetlenmiştir.

Azınlıklar rejiminin gerek içeriği, gerekse güvence mekanizmaları duruma göre değişiklik gösterdiklerinden, her somut azınlık rejimine ilişkin olarak o konuda gerçekleştirilen düzenlemelere başvurmak gerekmektedir.

2. AZINLIK HAKLARININ ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI

Azınlık sorunları sadece devletin iç politikasını ilgilendiren ulusal bir sorun değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası istikrarı etkilediği ölçüde uluslararası bir sorundur. Bu açıdan azınlık sorunları kısa sürede uluslararası boyut kazanabilmektedir. Bunun nedenlerinden;³⁴

Birincisi, kimi azınlıkların sınır aşan niteliğe sahip olmasıdır.

İkinci neden, normatif olarak azınlıkların korunması ve azınlık haklarının artık evrensel insan haklarının bir parçası olarak görülmesidir.

Üçüncü neden, devletlerin rakiplerine veya düşmanlarına karşı stratejik bir takım kazanımlar elde edebilmek amacıyla bir başka devletin esasen içişi sayılabilecek azınlık sorunlarına müdahale etmeleri ve azınlık gruplarını içinde yaşadıkları devletlere karşı kullanmaya çalışmalarıdır.

Dördüncü neden, devletlerin kendi ülkeleri dışındaki soydaşlarını koruma arzusudur.

Beşinci neden, devletlerin başka ülkelerde yaşayan etnik yandaşlarından yararlanma çalışmalarıdır.

Azınlık probleminin dünya gündemine geniş ölçüde girmesi, milliyetçilik ve ulus-devlet yapısıyla yaşıttır. Bu nedenle de 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın başlarında, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, neredeyse her ulus-devlet için bir azınlık sorunu doğmuştur.³⁵

Azınlıkların tanınması ve korunması konusunda ilk çalışmalar, Milletler Cemiyeti'nde yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan her antlaşmada azınlık sorunu ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda sorun önce Birleşmiş Milletler'in daha sonra Avrupa Komisyonu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın gündemine girmiştir. Bütün bu çalışmalara rağmen bu güne kadar, Birleşmiş Milletlere üye bütün devletlerin tamamı tarafından kabul edilen bir azınlık tanımı yapmak mümkün olmamıştır.

A. 1. Dünya Savaşı Öncesi Dönem

³⁴ Kurubaş, s.12.-14.'den özetlenmiştir.

³⁵ 19. ve 20. Yüzyılda azınlıkların himayesine ilişkin olarak yapılan barış antlaşmaları hakkında bkz. Pazarıcı, s.178-181.

Bu dönem iki alt döneme ayrılabilir. Birincisi, dinsel azınlıkların ikili anlaşmalar aracılığıyla korunduğu 16. Yüzyıl sonundan 19. Yüzyıl başına kadar olan dönem, ikincisi, ulusal azınlıkların büyük devletlerin koruması altına alındığı 19. Yüzyılı da içeren ve MC'nin kurulmasına kadar geçen dönem.³⁶

Azınlık kavramının uluslararası hukukta ortaya çıkması, 1560-1648 yılları arasında Avrupa'da yaşanan Protestan-Katolik çatışması ile olmuştur. 1598 yılında Fransa'nın çıkardığı Nant Fermanı ve 1648 yılında Vestefalya Antlaşması, Protestan uyruklar için içerdiği hükümlerde azınlık haklarına yer vermiştir.³⁷

Fransız Devrimi'ne kadar azınlık hakları dinsel boyutlu iken Devrim sonrasında ulus-devlet boyutlu hale gelmiş, hatta dilsel ve ekonomik haklar söz konusu olmuştur. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarını zayıflatmak, hatta çöktürmek için yürütülen sistemli çabaların da azınlık anlaşmaları ve bağımsızlık hareketlerindeki artışa katkısı yadsınamaz.³⁸

Osmanlı'nın, Avusturya'yla yaptığı Zitvatoruk Antlaşmasından (1606) sonra duraklamasından itibaren, Avrupalı ülkeler Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkları uluslararası güvenceye kavuşturmaya ve böylece İmparatorluğu etkilemeye çalıştılar. Uluslararası ilişkileri etkileyecek düzeydeki ilk azınlık korumasını bu dönem oluşturdu. Bu çabaların ilki olan ve yine Avusturya ile imzalanan 1615 Antlaşması, Osmanlı'daki tüm Katoliklerin dinsel haklarını ikili antlaşma ile koruma dönemini başlattı. Arkasından 1699 Karlofça Antlaşması, 1718 Pasarofça, 1739 Belgrad, 1774 Küçük Kaynarca, 1856 Paris, 1878 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan halkların haklarını korumak bahanesi ile İmparatorluğun içişlerine müdahale ederek parçalanmasına yol açtı. Bu dönemde azınlık haklarına dinsel hakların yanı sıra bazı medeni ve siyasi haklar da etkilendi.³⁹

B. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem

Bu dönemde azınlık hakları alanında yapılan düzenlemeler genellikle MC çatısı altında yürütülmüştür. Ancak, MC çatısı altında oluşturulan bu güvence sisteminin temelinde yeryüzündeki tüm azınlıklar için evrensel

³⁶ Kurubaş, s.32.

³⁷ Oran, s. 118-119.

³⁸ Birsen Erdoğan, "Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi", **Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE**, Ankara, 2000, s.236.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. age, s.118-122; Kurubaş s. 32-36.

kurallar oluşturmak kaygısı ile değil, savaş sonrası siyasi düzenlemeleri tamamlama amacı yatmaktadır.⁴⁰

Birinci Dünya savaşı sonrası özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlarda imparatorlukların tasfiyesi sonucunda yaşanan büyük sınır değişiklikleri, Yahudi Örgütleri'nin çabaları, MC Döneminde yapılan anlaşmalar -doğrudan bir azınlık tanımı yer almamış olmakla birlikte "ırk, dil,din bağlarıyla bağlı insanlar" nitelemesi yapılması-, azınlık kavramını bir bakıma kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası eylem alanına taşımıştır.⁴¹

Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, ünlü 14 ilkesinde '*kendi kaderini tayin hakkı*' gibi haklardan bahsediyordu. Galip devletler azınlık sorununun Osmanlı Devleti gibi devletlerden değil, yeni kurulan ve nüfusu tümüyle azınlıklardan oluşan devletlerden kaynaklanacağını ve bu sorunun halledilmezse yeni bir dünya savaşına bile yol açabileceğini düşünüyorlardı. Bu itibarla, savaş sonunda imzalanan ateşkes antlaşmalarında azınlıklara din özgürlüğü ve eşitlik hakkı, ayrıca kendi kendini tayin hakkının verilmesini öngörüyordu.⁴²

Bu dönemde, büyük devletlerin azınlıklar sorununa yaklaşımının Erdoğan tarafından ifade edilen istikamette olmadığına inanmaktayız. Savaş sonrası büyük devletler tarafından mağlup devletlere veya yeni kurulan devletlere dikte ettirilen antlaşmalarda amaçlanan, azınlık haklarının korunması değil nüfuz bölgeleri ve toprak paylaşımı idi. Aksi takdirde bu hakların sadece Avrupa ve Balkanları değil Afrika ve Asya halklarını da içermesi icap ederdi. Üstelik, amaç azınlık haklarını korumak olsa idi bu MC Misakı'na⁴³ dahil edilmeli idi. İngiltere'nin kendisini bağlamasından korkması nedeniyle Misak'a azınlık hakları kavramı dahi girmemiştir.

Dönemin antlaşmalarında azınlık haklarının ortak özelliği genel vatandaş haklarının eşit ve ayırım gözetmeksizin tanındığı (negatif haklar), dinsel ve dilsel hakların da verilerek azınlıkların dillerini özel ilişkilerinde olduğu kadar ticarete, dinde, basında, adliyede kullanabilmelerini, vakıflar ve eğitim kurumları kurabilmelerini, kendi dillerinde eğitim görebilmelerini, hatta belli bölgelerde yerleşik olmaları halinde azınlık kurumlarının kamu gelirlerinden eşit pay alabilmelerini içeren özel hakların (pozitif haklar) verildiği göze çarpmaktadır.

⁴⁰ Alpkaya, s.148.

⁴¹ Oran, s.37.

⁴² Erdoğan, s.237.

⁴³ MC Misak'ı için bkz.Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 2.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s.6-13.

Bu sistemin işleyebilmesi için MC'nin garantörlüğünün ilgili devletlerce ayrıca onaylanması gerekmekteydi. Bu onaylar 1920-1924 arasında gerçekleşti. Uygulamadan sorumlu organlar ise MC Konseyi ve Adalet Divanı oldu. Kural ihlali durumunda Konsey'e başvuruda bulunulacaktı. Şikayetin haklı bulunması halinde MC Meclisi ilgili devleti uyaracak, gerekirse bir uzlaşma çabası içine girilecekti. Bu aşamada Uluslararası Adalet Divanı'ndan görüş istenebilecekti. Ayrıca şikayet Divan önüne getirilirse buradan çıkacak karar bağlayıcı olacaktı. Bu mekanizma, azınlıkların korunması alanında ilk uluslararası denetim ve güvence mekanizması idi.⁴⁴

Ancak, MC döneminde azınlıklara devletlerin kuruluş antlaşmalarında bazı haklar verilmesi sorunu çözmedi ve özellikle akraba devleti olan azınlıklar (Alman ve Macarlar) kendilerine verilen hakların uygulanmadığı iddiaları ile sürekli MC'ye şikayette bulunmalarına yol açtı. Bu dönemde sorun, 19.Yüzyılda olduğu gibi büyük devletlerin diğerlerine dayatmaları sonucu benimsenen ve doğal olarak kendilerine uygulamadıkları bir sistemin parçası oldu.

C. 2. Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1945-1990)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlık hakları MC döneminde olduğundan daha az gündemdeydi ve kolektif hak özelliği taşımaktan öte bireysel insan hakları çerçevesinde ele alındı. Bunun temel nedeni sınırların yeniden çizilmesi söz konusu olmadığı sürece azınlıklar sorununun ele alınmasının gereksizliği idi.⁴⁵

Bu dönemde azınlık hakları alanında uluslararası planda yapılan çalışmalar, BMÖ ve bölgesel nitelikli örgütler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bunlardan BMÖ ile Avrupa merkezli örgütlerdeki çalışmalar kısaca ele alınacaktır.

a) BMÖ Çerçevesinde Yapılan Düzenlemeler

BM Antlaşmasının⁴⁶ 1, 13, 62 ve 76. maddeleri örgütün azınlıkların korunmasını artık negatif haklarla sınırlı tuttuğunu ilan etmesi bakımından önemlidir. Bu maddeler ile azınlıklara ayrımcılık yasağı getirildi ancak azınlıkların kimliklerinin korunmasını destekleyecek veya teşvik edecek ayrıcalıklardan bahsedilmektedir.

⁴⁴ Jennifer, Jackson Preece, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, çev.Ayşegül Demir, Dokişot Yayınları, İstanbul, 2001'den naklen Kurubaş, s. 39.

⁴⁵ Kurubaş bu konuda başka sebepler de göstermiş olmakla birlikte asıl nedenin bu olduğu açıktır. Bkz. Kurubaş, s.42-43.

⁴⁶ Antlaşmanın tam metni ve açıklaması için Gündüz, s.19-25.

BM Antlaşması ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁴⁷ dışında bu çerçevede yapılan diğer antlaşmalar; 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”⁴⁸ ile 1969 tarihinde yürürlüğe giren “İrk Ayrımının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”dir. Söz konusu Sözleşmeler doğrudan azınlıklara ilişkin hüküm içermemektedir.

BMÖ çerçevesinde azınlıklar ile ilgili önemli hükümler taşıyan Sözleşme 1976 yılında yürürlüğe giren “Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi”⁴⁹ (KSŞS)’dir. Bu Sözleşme azınlık hakları konusunda ilk ve en önemli uluslararası dokümandır. Bu tarihe kadar, azınlık hakları sadece genel insan hakları kavramı içinde kalırken, bu belge ile fiziksel varlıkları tanınmış olmaktadır.⁵⁰ Sözleşmenin 27. maddesi azınlıklara doğrudan koruma sağlamaktadır:

Madde 27: “Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların var olduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup bireyler, kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini ifade etme ve gereklerini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma haklarından yoksun bırakılamazlar.”

“Maddedeki bazı ifadeler dikkat çekicidir:

Bunlardan ilki, üç tip azınlıktan söz edilmiş olmasıdır: Etnik, dinsel ve dilsel azınlıklar. Ulusal azınlıklara ise yer verilmemiştir. Çünkü “ulusal azınlıklar” terimi, büyük ölçüde Avrupa’nın azınlıklar sorununa işaret etmekte ve siyasal imalar taşımaktadır.

Bundan başka “azınlıkların var olduğu devletler” ibaresiyle azınlıkların varlığı için devletlerin onları tanımalarının gerekmediği anlaşılmaktadır.

Aynı madde de “azınlıklara mensup bireylerden” söz edilmektedir. Dolayısıyla burada grup haklarının yerine birey haklarına yer verilmektedir.

Dördüncü olarak, “kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte” ifadesi azınlıklara, grup olarak var olma hakkını tanımaktadır.

Nihayet maddenin son ifadeleri bu azınlıklara verilen hakları sıralamaktadır. Buna göre, azınlıklara mensup bireyler kültürlerini yaşama, dinlerini ifade ve gereğini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptirler.

⁴⁷ Bildirgenin tam metni ve açıklama için age, 179-185.

⁴⁸ Sözleşmenin tam metni için age, s.250-253.

⁴⁹ Sözleşmenin tam metni ve açıklaması için age, s.190-210.

⁵⁰ Erdoğan, s.239.

Ayrıca, “yoksun bırakılamazlar” ifadesi ile dolaylı da olsa taraf devletlere yükümlülük getirilmekte ve yukarıda sayılan hakların negatif niteliğine işaret edilmektedir.”⁵¹

KSHS'nin 27. Maddesi pek çok yazar tarafından muğlak bulunarak eleştirilmiştir. Eleştirilere göre, Maddede geçen ‘.....azınlık bulunan devletler’ ifadesi ile azınlıkların varlığına kimin karar vereceği açıkça belirlenmemiştir. Öte yandan mülteci ve göçmenlerin azınlık kapsamında olup olmadığı hususu da belirsizdir⁵².

Bu yoruma⁵³ ve benzerlerine tamamen katılmak mümkün değildir. Her şeyden önce madem ki madde azınlıklara mensup bireyler ifadesini kullanmakta ve grup hakları yerine birey haklarını öne çıkarmaktadır, öyleyse azınlık kapsamına alınmak için devletlerin azınlıkları tanımına gerek olmadığı düşüncesi çelişkilidir. Zira BM İnsan Hakları Komitesi'nin 1994 yılında yaptığı yorumda⁵⁴ “Sözleşmenin 2. ve 26 . Maddeleri ile korunan eşitlik (2.Madde) ve ayrımcılık yasağı (26.Madde) birbirleriyle karıştırılmamalıdır denmektedir. 2.Madde ile Sözleşme’de yer alan haklardan ayırım gözetmeksizin yararlanma hakkı, bir azınlığa mensup olup olmadığına bakılmaksızın, devletlerin ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan herkes için tanınmış bir haktır. Bunun yanı sıra, devletlerin tanımış olduğu haklar ve devletlere getirilen yükümlülükler bakımından, 26.Madde kapsamında, yasa önünde eşitlik, yasalarca eşit korunma ve ayırım gözetmeme konusunda sağlanan farklı bir hak vardır. Bu hak, bu Sözleşme ile korunmuş olsun olmasın, taraf devletlerin 27.Madde’de belirtilen azınlıklara mensup olup olmadıklarına bakılmaksızın, kendi ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan kişilere tanımış olduğu bütün hakların kullanımına ilişkindir. Etnisite, dil veya din temelinde ayırım yapmadıklarını iddia eden bazı taraf devletlerin sadece buna dayanarak ülkelerinde azınlık olmadığını söylemeleri yanlış bir değerlendirmedir.” denmektedir. Ayırım yapmadığını ifade ederek ülkesinde azınlık olmadığını söylemek ifadesinden devletlerin azınlıkların mevcudiyetini kabul etmekte inisiyatif sahibi olmadığını anlamak bizce fazlaca zorlama bir yorumdur. Üstelik Fransa’da yaşayan 4.5 milyon Bröton’un KSHS'nin 27. Maddesi kapsamında azınlık kabul edilmek için BM İnsan Hakları Komitesi’ne yaptığı başvuru Fransız Anayasa’sının ‘Fransa... bölünmez bir bütündür’ hükmü gereğince reddedilmiştir.

⁵¹ Kurubaş, s.50-51., Benzer yorum, Oran, s.130.

⁵² Erdoğan, s.240.

⁵³ Çavuşoğlu’da Kurubaşla aynı fikirdedir. Çavuşoğlu, Azınlık...s.101.

⁵⁴ Kurubaş, s.51. Ayrıca, Maddenin BM insan hakları komitesi tarafından 1994 yılında yapılan yorumu için bkz. Zeri İnaç, s.68-72. **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004.

KSHS ile ilgili olarak tartışılan bir diğer nokta da self-determinasyon hakkıdır. Sözleşme kapsamında kurulan İnsan Hakları Komitesi, Sözleşmeye ilişkin yorumunda: “1.Maddedeki⁵⁵ self-determinasyon hakkı ile 27.Maddedeki azınlıkların korunması ile ilgili hükmün karıştırılmaması gerektiği” açıklanmıştır. “Zira Sözleşme bu iki hükmü farklı bölümlerde ele almıştır. Self - determinasyon halklara tanınmış bir hak iken 27.Madde azınlıklarla ilgilidir ve devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar vermez.”

Self-determinasyon hakkına ilişkin olarak BMÖ'nün tutumu en açık şekliyle BM'nin 14.12.1960 tarihli 1514 sayılı kararında⁵⁶ belirtilmiştir. Karar, “self-determinasyon hakkının sömürgelere tanındığı gibi bağımsızlığını kazanmış sömürgelerin içindeki farklı gruplara da tanınabilir mi?” sorusuna cevap olarak alınmıştır. 1514 Sayılı Karar ile self-determinasyon hakkının bir halkın hakkı olduğunu, bu halkın da bir mekanın tüm halkı olduğunu, bu halkın bu hakkını kullanarak bağımsızlığa ulaşması ile tükenmiş olduğu kabul edilmiştir. Öyleyse, self determinasyon hakkı sadece sömürgelere tanınmıştır. Üstelik, azınlıkların self determinasyon hakkı dolayısıyla devletten ayrılma hakkı yoktur. 1514 Sayılı karara göre “ Bir ülkenin ulusal birliğine ve toprak bütünlüğüne kısmen ya da tamamen karşı çıkmaya yönelik hiçbir hareket, BM Anayasası'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmaz.”⁵⁷

KSHS'nin 27. Maddesi hakkındaki diğer bir tartışmalı konusu olan azınlık haklarının göçmenler ve mülteciler için söz konusu olup olmayacağına ilişkin olarak BM İnsan Hakları Komitesince yapılan yorumda; ‘taraf devletlerin bu madde ile tanınan hakları sadece vatandaşları ile sınırlandıramayacağı örneğin göçmen işçilerin de bu madde ile tanınan haklardan mahrum edilemeyeceğini⁵⁸ belirtmiştir. Ancak, Komitenin bu yorumu uygulamada itibar görmemiştir.

KSHS'nin taraf devletlerce kabul edilmesi durumunda bir denetim mekanizmasını da vardır. Denetim için bir İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur. Sözleşmeye göre üç denetim mekanizması mevcuttur. Zorunlu rapor yöntemi (40.Madde), seçimlik devletlerarası başvuru yolu (41.Madde) ve seçimlik kişisel başvuru yolu (Ek 1.Protokol).

⁵⁵ KSHS 1. Maddesinde.. “bütün haklar self-determinasyon hakkına sahiptir” ifadesi bulunmaktadır.

⁵⁶ Sömürge İdaresi altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri adındaki kararın metni için bkz.Gündüz.s.186-188.

⁵⁷ Oran, s.112.

⁵⁸ Çavuşoğlu, Azınlık... s.99.

Rapor yöntemi, taraf devletlerin Sözleşme'deki haklar konusunda beş yıllık dönemler halinde yapılanları içeren verileri Komite'ye sunması ve Komite'nin de bu veriler hakkındaki raporunu diğer taraf ülkelere göndermesi şeklinde işlemektedir.

Bugüne kadar Sözleşmeye taraf 129 devletten 44'ünün kabul ettiği devletlerarası başvuru yöntemi siyasi sorunlara yola açabileceği endişesi ile bugüne kadar kullanılmamıştır.

Kişisel başvuru yöntemi ise, Sözleşme'deki hakları ihlal edilen kişilerin bu yöntemi kabul eden taraf devletlere karşı Komite'ye yaptığı şikayet yöntemidir. Başvurunun kabul edilebilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Komitenin kararı (ihlal veya başvurunun reddi) bağlayıcı değildir. İhlal kararı durumunda Komite ilgili ülkeye düzeltici önlemler almasını tavsiye eder ve bu önlemlerin alınıp alınmadığını izler.⁵⁹

BM çatısı altında kabul edilen BM çerçevesinde azınlık haklarına ilişkin olarak kabul edilen diğer belgeler ve bu belgelerin nitelikleri TABLO-1'dedir.

b) Avrupa Konseyinde Yapılan Düzenlemeler

AK çerçevesinde azınlık hakları konusunda yapılan düzenlemeler de BM çerçevesinde yapılanlara paralel olarak insan hakları bağlamında ele alınmıştır.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen temel insan hakları belgesi AİHS'dir. 1953 Yılında kabul edilen Sözleşme'nin 14. Maddesi 'ayırım gözetmeme' ilkesini düzenlemektedir ve azınlıklar bakımından önemlidir. Sözleşme, din, dil, renk, köken, ulusal azınlığa mensubiyet gibi sebeplerle insanlar arasında ayırım gözetilmesini yasaklar. Bunun dışında, Sözleşme'de azınlıklara ilişkin haklara yer verilmemiştir.⁶⁰

Sözleşmenin bu maddesine dayanılarak AİHM'ne çeşitli başvurular yapılmıştır. Bu maddenin işlerlik kazanabilmesi, Sözleşme'de başka bir

⁵⁹ Kurubaş, s.52-53.

⁶⁰ Sözleşmenin tam metni ve yorumu için bkz. Feyyaz Gölcük-A.Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitapevi, 2. baskı, Ankara, 1998; Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.89, TBMM Basımevi, Ankara, 2001; Mehmet GEMALMAZ, **İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler)**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1999, Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi yayınevi, Ankara, 1991.Janko Musulin, Türkçesi Nemci Zeka, **Hürriyet Bildirgeleri**, Belge Yayınları, İstanbul, 1983., Gündüz, s.213-249, Tezcan, Erdem, Sancaktar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

maddenin ihlali varsa söz konusudur.⁶¹ Ayrıca, eğer grup halinde bir başvuru yapılacaksa, grup üyelerinin her birinin aynı ihlalin kurbanı olmaları gerekmektedir. Ancak yine de şunu belirtmekte fayda vardır ki, Mahkeme kararları ve Konsey bildirimleri göstermiştir ki, Konsey, azınlıklarla ilgili konuları hukuki olmaktan ziyade siyasi olarak kabul etme eğilimindedir ve bazı davalarda Mahkeme, bazı şikayet konularında da Konsey, bunların devletlerin yetki alanına girdiği yönünde kararlar almıştır.⁶²

Doğu Bloğu ülkelerinin konseye katılması ile Konsey, AGİT (o zamanki adı AGİK) kapsamında kabul edilen Kopenhag Belgesi'nde ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin taahhütleri benimseyerek doğrudan azınlıklar ile ilgili belgeler ve güvenceler oluşturma yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda, AK Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik komisyonu) 1991 yılında Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi Tasarısını hazırlamıştır.⁶³

Ayrıca, Konsey çerçevesinde kabul edilen iki temel belge daha vardır. “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” ve “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi.”

Son olarak Konsey, 4.11.2000 tarihinde kabul ettiği AİHS'ne Ek 12 No.lu Protokol ile ayrımcılığı bir kez daha yasaklamıştır.⁶⁴

aa) Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı⁶⁵

Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, 5 Kasım 1992'de imzaya açılmış ve 1 Mart 1998'de yürürlüğe girmiştir. Belgeyi Nisan 2004 itibariyle 17 Ülke onaylamış, 13 ülke ise imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.⁶⁶ Taraf devletlerden bazıları (Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, Slovenya, İsveç, İngiltere, Avusturya, İspanya, Slovakya, Kıbrıs Rum Kesimi) yayınladıkları bildirimlerle Şart'ın bazı maddelerini nasıl yorumlayacaklarını açıklamışlardır.⁶⁷

⁶¹ Bazı yazarlara göre maddenin işlerlik kazanabilmesi için Sözleşme veya Ek protokollerde düzenlenmiş bir hakkın da ihlal edilmesi gerekmez. Ayrımcılık yapıldığı ileri sürülen konunun Sözleşme ve EK protokollerde düzenlenmiş bir hakka ilişkin olması yeterlidir. Bkz. Durmuş Tezcan, M.Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar, , s.316.

⁶² Erdoğan, s.242.

⁶³ Kurubaş, s.63.

⁶⁴ Tezcan, Erdem, Sancaktar, 39.

⁶⁵ Belgenin Türkçe tam metni için bkz., Zeri İnanç, s.,87-109. Orijinal metni için bkz.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/Quevoulezvous.asp?NT=1448&CM=8&DF=12/02/04&CI=CL=ENG>;

⁶⁶ Belgeyi imzalayan ülkeler için TABLO-2.

⁶⁷ Kurubaş, s.64.

Şart'ın başlangıç kısmında resmi dillere zarar vermeden bölgesel veya azınlık dillerinin korunması ve teşvik edilmesinin, ülkesel bütünlük ve ulusal egemenlik içinde kültürel farklılıklar ve demokrasi ilkelerine dayanan bir Avrupa'nın inşası açısından önemli bir yere sahip olacağı vurgulanmaktadır.

Şart, açıkça *göçmen dillerini ve resmi dillerin diyalektlerini koruma dışında tutmaktadır* (1. Madde). Bölgesel veya azınlık dilleri olarak kabul edilen diller ise, *devletin resmi dilinden farklı olarak, nüfusun geri kalanından sayıca daha az olan ve devletin bir bölgesinde geleneksel olarak bir grup tarafından kullanılan diller* olarak tanımlanmaktadır. Şart, Sözleşmeciler Devletlere, ülkesinde konuşulan Sözleşme kapsamındaki dilleri *belirleme ve bildirme hakkını* (3. Madde) vermiştir.

Şart'ın 5. Maddesine göre: *“Bu Şart'ın hiçbir hükmü, Devletlerin egemenliği ve ülkesel bütünlüğü ilkesi de dahil, BM Şartı'nın amaçlarına veya uluslararası hukuktan doğan yükümlüklere aykırı olacak herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir eylem yapma hakkı biçiminde yorumlanamaz.”*

Bu hüküm, azınlık haklarını ön plana çıkararak ayrımcı politikalar izleyen bazı kimselerce belirtilmesine de açıkça devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine zarar verecek her türlü davranışı yasaklamaktadır.

Şart, devletlerin bölgesel dillerin ve azınlık dillerinin coğrafi alanına saygı göstermelerini, bu dillerin öğreniminin kolaylaştırılmasını, dillerin gelişimi sağlayacak araştırma ve çalışmalar yapılmasını, kamu ve özel yaşamda yazılı ve sözlü olarak bu dillerin kullanılmasının teşvik edilmesini ve kolaylaştırılmasını, bu dilleri kullanan kimselerle, diğer dil grupları arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesini, bu dilere yönelik ayrımcılığın giderilmesini, iki veya daha fazla devlette kullanılan bölge ve azınlık dilleri için karşılıklı ilişkilerin kurulmasına yönelik şartların oluşturulmasını istemektedir (2. Bölüm 7. Madde).

Ayrıca, bu dillerin eğitim, yargı, yönetim ve kamu hizmetlerinde, basın, kültürel, ekonomik ve sosyal yaşamda kullanılması için gerekli önlemlerin alınması da istenmektedir (3. Bölüm).

Sözleşmenin uygulanması için oluşturulan tek mekanizma ise taraf devletler tarafından üç yılda bir sunulan raporlardır. Raporlar, uzmanlarca incelenecek ve AK Genel Sekreteri tarafından Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir. Bu denetim etkin bir hukuki denetim değildir. Olsa olsa siyasi bir denetimdir. Siyasi denetim yolları da her zaman olduğu gibi siyaseten

güçlü devletlerin zayıf devletlere menfaatleri doğrultusunda baskı yapmak veya iç işlerine müdahale etmek için kullanılmaya uygun olan araçlardır.

bb) Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi⁶⁸

1 Şubat 1998 tarihinden beri geçerli olan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi bugün itibariyle 35 devlet tarafından onaylanmıştır.⁶⁹ Bu devletlerden Yunanistan, Hollanda, Lüksemburg, Letonya, İzlanda, Gürcistan, Belçika, Sözleşme'yi imzalamış ancak onaylamamıştır. Türkiye, Fransa ve Andora ise henüz imzalamamıştır.

Sözleşme, sadece ulusal azınlıkların korumasına ilişkin ilk çok taraflı ve devletler tarafından iç hukukta yasal düzenlemelerle adapte edildiği nispette bağlayıcı bir sözleşmedir. Sözleşme çerçeve niteliğinde olduğundan iç hukukta yasal düzenlemeler haline getirilmedikçe geçerliliği yoktur.⁷⁰

Sözleşme ağırlıklı olarak kültürel hakları düzenlemektedir. Sözleşme'de ulusal azınlık teriminden bahsedilmesi nedeni olarak AİHS'nin 14.Maddesinde ulusal azınlık teriminin kullanılmış olmasından kaynaklandığı Açıklayıcı Notta belirtilmiştir. Ancak, Sözleşme ulusal azınlık teriminden ne anlaşıldığını açıklamamış, herhangi bir tanım yapmamıştır. Avusturya, Danimarka, Estonya, Almanya, Slovenya, İsviçre, Polonya, İsveç, Makedonya yaptıkları yorum beyanları ile ulusal azınlık teriminden ne anladıklarını açıklamışlar, Lüksemburg, Malta ve Liechtenstein ise ülkelerinde azınlık olmadığını bildirmişlerdir.⁷¹

Giriş Bölümünde, Sözleşmenin “Üye Devletlerde ve bu belgeye taraf olacak diğer devletlerde, hukuk düzeni içinde, devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı gösterecek, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla...” ifadesiyle diğer sözleşmelerde de olduğu gibi bu Sözleşme'deki hakların ulusal bütünlüğe ve devletlerin egemenliğine zarar verecek şekilde kullanılmayacağını ve hakların azınlıklara değil azınlıklara mensup bireylere verildiğini işaret etmiştir.

Giriş dışında otuz iki maddeden oluşan Çerçeve Sözleşme'nin ilk bölümünde genel ilkeler sıralanmıştır. 1.Maddede ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasının insan hakları uluslararası korumasının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunun altı

⁶⁸ Sözleşmenin Türkçe tam metni için İnanç,s.75-86 ve orijinal metni için <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=&&DF=12/02/04&CL=ENG>.

⁶⁹ Sözleşmeyi onaylayan devletler için TABLO-3.

⁷⁰ Çavuşoğlu, Azınlık...s.97.

⁷¹ Kurubaş, s.68.

çizilmiş, 3.Maddede, “ulusal azınlığa mensup her birey, kendisine bu azınlığın üyesi olarak davranılmasını ya da davranılmamasını serbestçe seçme hakkına sahiptir ve bu tercihiyle bağlantılı hakların kullanımı herhangi bir olumsuzluğa neden olmaz.” ifadesine yer verilerek, bireylerin, hem devletten hem de kendi azınlık gruplarından gelebilecek baskılara maruz kalmalarının önüne geçilmek istenmektedir. Ayrıca, Sözleşme’de tanınan hakların hem bireysel hem de başkalarıyla birlikte topluca kullanılabilmesinin belirtilmesi ile hakların sadece bireysel değil aynı zamanda kolektif niteliği de ima edilmiştir.⁷² Bizce, bu ifadede bir imadan ibarettir. Sözleşme’de geçen “azınlıklara mensup bireyler” ifadesinin açıklığı yanında zayıf kalmaktadır.

İkinci Bölümde ise, katılımcı devletlere azınlıklara mensup bireyler için tanınmaları istenen haklar ve devletlerin yükümlülükleri ortaya konmuştur. Çerçeve Sözleşme ile düzenlenen haklar ve devletlerin yükümlülükleri:

- Yasa önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşam alanlarında tam ve etkin eşitlik, (4. Madde),
- Kültürel miraslarını (dinlerini, dillerini, geleneklerini) korumak için gerekli koşulların sağlanması, asimilasyon yasağı (5.Madde),
- Hoşgörünün geliştirilmesi ve düşmanlık ve şiddetin önlenmesi (6.Madde),
- Barışçıl amaçlarla toplanma, örgütlenme, ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü haklarına saygı gösterme (7.Madde),
- Ulusal azınlığa mensup bireylerin kendi dinini ve inancını açıklama ve dinsel kurum, örgüt ve derneklerini kurma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt etme (8.Madde),
- Azınlık dilinde haber ve fikir alma ve verme özgürlüğünü tanımayı taahhüt etme, (9.Madde 1.Paragraf); (Bu hak, radyo, televizyon yayıncılığı ve sinema işletmeciliğini bir izin sistemine bağlı kılmalarını engellemez (9.Madde 2.Paragraf),
- Azınlıklara mensup bireylerin dilini, özel ve kamusal alanda kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt etme, bu kişiler talep ederlerse ve böyle bir talep gerçek bir ihtiyaca karşılık geliyorsa idari makamlar önünde azınlık dilinin kullanılmasını

sağlayacak koşulları mümkün olduğu ölçüde yaratmaya çaba gösterme, mahkemelerde kendi dilini kullanabilme ((10.Madde),

- Azınlık dilinde ad ve soyadlarını kullanma hakkı, bu hakkın devletlerce tanınması yükümlülüğü, azınlıklara mensup önemli sayıda kişinin geleneksel olarak yaşadıkları bölgelerde tabela, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topoğrafik işaretlerde azınlık dilinin kullanılması için taraf devletlerce çaba gösterilmesi (12.Madde),
- Azınlıklara mensup bireylerin eğitimi alanında fırsat eşitliğini gerçekleştirmeyi taahhüt etme, bu kimselerin kendi dillerinde eğitim ve öğretim kurumları kurma hakkını tanımayı(12. ve 13.Maddeler),
- Azınlıklara mensup bireylerin kendi azınlık dilini öğrenme hakkını taahhüt etme (14.Madde),
- Kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle azınlıkları ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımlarının sağlanması için gerekli koşulları yaratma (15.Madde),
- Azınlıklara mensup bireylerin yaşadıkları bölgelerde nüfus değişikliklerinden kaçınma (16.Madde),
- Diğer devletlerde yasal olarak bulunan kişilerle kültürel iletişim sağlama hakkına müdahale etmeme (17.Madde),
- Ulusal azınlıkların korunması için diğer devletlerle antlaşmalar yapmaya çaba gösterme (18.Madde).

Öte yandan azınlıklara mensup kimseler de, Sözleşme’de yer alan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri kullanırken, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğun veya diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterirler (20.Madde).

“Sözleşmenin hiçbir hükmü, uluslar arası hukukun temel ilkelerine ve özellikle devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve politik bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir eylem yapma hakkını yorumlayacak biçimde kullanılamaz.” (21.Madde).

Çavuşoğlu, Sözleşmeye ilişkin olarak şu tespitleri yapmıştır:⁷³

⁷³ Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Hakları: Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”, **Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE**, Ankara,2000, s.249.

- Sözleşme, çerçeve niteliği taşıdığından doğrudan uygulanabilir hükümler taşımamaktadır.
- Devletlerin ülke bütünlüğünün korunmasına özellikle vurgu yapılmıştır.
- Sözleşme'nin Başlangıç'ında da belirtildiği gibi; taraf devletler 'ulusal yasal düzenlemeler ve uygun hükümet politikaları' ile Sözleşme'nin hükümlerini uygulamayı taahhüt etmektedirler. Uygun politikaları belirleme yetkisi hükümetlere aittir.
- Özel koşulların göz önüne alınabilmesi için, devletlere geniş takdir yetkisi bırakılmıştır. Örneğin, azınlık dilinin idari makamlarla ilişkilerinde kullanılabilmesi belli şartlara bağlanmıştır: “.... gerçek bir ihtiyaç olması halinde”. Gerçek bir ihtiyaç olup olmadığına devletler karar verecektir. Devletler, ihtiyaç olduğuna karar verirlerse “mümkün olduğu ölçüde” azınlık dilinin idari makamlarla olan ilişkilerde kullanılması için gerekli koşulları sağlamayı taahhüt etmektedirler.
- Yine “eğer yeterli talep varsa” devletler “mümkün olduğu ölçüde” azınlık dilinin devlet okullarında öğretilmesi sağlamaya “gayret” edecekler.

Kanaatimizce, bu madde azınlıklarla ilgili diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi muğlak ifadeler taşımaktadır. Bu muğlak ifadeler ancak siyaseten güçlü devletlerin nispeten güçsüz olana karşı kullanabileceği bir enstrüman niteliği taşıırken, güçlüyü hiç rahatsız etmemektedir.

Doğrudan uygulanabilir nitelik taşımayan Çerçeve Sözleşme'nin getirdiği denetim mekanizmasında siyasi bir organ olan Bakanlar Komitesi'ni, Sözleşme'nin uygulanışını izlemekle görevlendirdiği görülmektedir. Diğer Sözleşmelerde olduğu gibi burada da denetim taraf devletlerin sunacakları raporlar yoluyla sağlanmaktadır. Sözleşme, bireysel başvuru hakkı vermemektedir.

c) AGİT Kapsamında Yapılan Düzenlemeler

1990'da Doğu Bloğunun dağılmaya başlamasıyla özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da sürekli istikrarsızlık unsuru olan azınlıklar, Avrupa'nın güvenliğini ilgilendiren temel bir konu olarak AGİT'in /1995 öncesi AGİK) gündemine girmiştir.⁷⁴

⁷⁴

Kurubaş, s.72.

AGİT'in 1990 yılında Danimarka'nın başkenti olan Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısından sonra yayınlanan "Kopenhag Bildirisi (İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi)"⁷⁵ ve "Yeni Avrupa İçin Paris Şartı"⁷⁶, insan hakları alanına Kopenhag Kriterleri denilen ölçütleri getirmiştir. Demokrasi, hukukun üstünlüğünü ve insan hakları üzerine geliştirilen yeni kriterlerde en önemli özellik, bildirinin 30. ile 35. maddeleri arasında yer alan altı maddelik ulusal azınlıklar konusudur.

Taraf devletlerin ulusal azınlıklar ile ilgili sorunları yalnızca demokratik hukuk devleti ortamında çözülebilecekleri öncelikle bu kısımda vurgulanmaktadır. Siyasal çoğulculuk ve toplumsal hoşgörü çerçevesinde ulusal azınlıklar konusunun ele alınması gerektiği açıkça belirtilmektedir. Kişiler kendi kararları ile ulusal azınlıklar içinde yer alabilecek ve bu durum nedeniyle de zarara uğramayacaklardır.

Belge, bir ulusal azınlığa mensubiyeti, kişinin bireysel seçimi ile ilgili bir konu olarak görmektedir.

Belgeye göre, ulusal azınlık mensupları ana dillerini özel yaşamlarında özgürce kullanabilirler. Ulusal azınlık mensupları ulusal hukuka ters düşmeden kendi eğitim, kültür ve dini kuruluşlarını oluşturabilirler. Gene aynı doğrultuda dini faaliyetlerde bulunabilirler. Ulusal azınlık mensupları kendi aralarına herhangi bir engel olmadan bir araya gelebilirler ve etkinlikler yapabilirler. Kendi ana dillerinde okuma ve eğitim haklarına sahiptirler. Ulusal azınlık mensupları sivil toplum kuruluşlarında özgürce çalışabilirler.

Kopenhag Belgesi, taraf devletlere ulusal azınlıkların kimliklerinin korunması ile ilgili görevler vermektedir. Azınlık mensupları diğer vatandaşlarla eşit olarak tüm haklardan da yararlanacaklardır. Azınlık dillerinin gerekli olduğu yerlerde kullanılması sağlanacaktır. Azınlık mensupları etnik kimliklerini koruyarak kamu işlerinde görev yapabilecektir.

Öte yandan Belge'nin 37.Maddesine göre, "*azınlıklar bu hakların hiç birini BM Anayasasına ve uluslararası hukukun diğer hükümlerine aykırı bir biçimde kullanamazlar*" denilerek devletlerin toprak bütünlüğü güvence altına alınmıştır. Çünkü, BM Anayasası devletlerin toprak bütünlüğünü garanti altına almaktadır.

⁷⁵ Belgenin Türkçe metni için İnanç, s.113-118, Gündüz s.572-588, orijinal metni için bkz.<http://www.osce.org/dosc/>

⁷⁶ Şart'ın Türkçe metni için **Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara-1990; Gündüz, s.554-571, orijinal metin için bkz. <http://www.osce.org/dosc/>

Kopenhag Belgesi'nde yer alan insan hakları açısından kültürel haklar olarak açıklanabilecek, ulusal azınlıklar ile ilgili haklar kategorisi yeni bir durum ortaya çıkarmış, ulusal azınlıkların kimlik kazanmasında ve giderek ayrı bir varlık olarak ortaya çıkmalarında etkin bir rol oynamıştır. Kopenhag'dan sonra, bu alanda ikinci adım, 1994 yılında Strasburg'da toplanan Avrupa Konseyi yukarıda anlatılan 'Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin hazırlanması olmuştur.

Türkiye, AGİK (AGİT) Kopenhag Belgesi'nin kabulünden sonra, Yunanistan, Bulgaristan ve Almanya'nın da yaptığı gibi, Yürütme Sekreterliği'ne gönderdiği bildirimde burada yer alan "ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını" açıklamıştır. Burada Lozan Statüsü'ne atıf yapıldığı kesindir.⁷⁷

Kopenhag Belgesi'nden sonra 1990 Paris Şartı ve Cenevre Raporu azınlıklar konusunda AGİT çerçevesinde ortaya çıkan diğer belgelerdir. Paris Şartı Kopenhag Belgesi'nin teyidi niteliğini taşımıştır.

Paris Şartı'nda "azınlık" kavramı "ulusal" sıfatı ile nitelendirilmiştir. Ancak azınlık, ulusal azınlık veya etnik grup tanımları yapılmamıştır. Paris Şartı'nda ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunacağı ve ulusal azınlıklara mensup kimselere ayırım yapılmayacağı ve eşitlik ilkesine uygun olarak davranılacağı, ulusal azınlıkların durumlarının daha da iyileştirilmesi için azınlıklar hakkında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte, büyük devletler (ABD, İngiltere ve Fransa) ulusal azınlıklar kavramına sıcak bakmamakta, Almanya desteklemektedir.⁷⁸

Cenevre Raporu⁷⁹ ise biraz daha öteye giderek azınlıkların korunması için uygulanabilecek demokratik yollar arasında yerel ve özerk yönetimin yanı sıra bölgesel temelde özerklik ve bunun uygulanamadığı durumlarda ulusal azınlıkların özyönetiminin kurulabileceğini belirtmektedir.

Raporun getirdiği en önemli yenilik ise her tür farklılığın zorunlu olarak ulusal azınlıkların ortaya çıkmasına yol açmayacağına kabul edilmiş olmasıdır.

⁷⁷ Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, İstanbul, 1999, s.15 vd.den naklen Güler, s.250.

⁷⁸ Mehlika Aytaç, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", **Adalet Dergisi**, Sayı 1, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ekim, 1999, s.43-51.

⁷⁹ Raporun tam metni için Gündüz, s.589-595.

Bu belgeler dışında, AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri tarafından üretilen ve uygulamaya dönük tavsiyeler içeren diğer belgeler şunlardır: “1996 Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri”, “1998 Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri”, “1999 Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri”, “2003 Radyo Televizyon Yayınlarında Azınlık Dillerinin Kullanımına İlişkin Kılavuz”.⁸⁰

AGİT insan ve azınlık haklarının uygulamasının denetimi alanında üç kurumsal mekanizma getirmiştir. Birincisi, 1989-93 arasında geliştirilen insani boyut mekanizması, ikincisi, 1992’de benimsenen yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları, üçüncüsü Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri’dir.⁸¹

İnsani boyut mekanizması dört aşamalıdır. Birinci aşamada taraf devletler birbirlerinden bilgi isteyebilirler. İlgili devlet bu isteğe on gün içinde yazılı cevap verir. Bilgiler tatmin edici bulunmazsa bir hafta içinde ikili toplantılar yapılır. Sorun yine de giderilemezse, diğer devletlerin bilgisine sunulur ve dördüncü aşamada konu AGİT toplantılarına getirilir. Bu mekanizma insan hakları ihlalleri nedeniyle yüzden fazla kez kullanılmıştır. Türkiye, mekanizmayı Bulgaristan’a karşı kullanmıştır.

İkinci mekanizma olan yıllık raporlar mekanizması 1992 Prag Belgesi’nden bu yana kullanılmaktadır.

Üçüncü mekanizma ise 1992 Helsinki Belgesi ile ortaya çıkan Ulusal azınlıklar Yüksek Komiseri mekanizmasıdır. Komiser barış ve istikrarı etkileyebilecek çatışma potansiyeli olan ulusal azınlıklarla ilgili gerilimlere ilişkin olarak ilgili birimlerin dikkatini çekerek ya da eylemde bulunmasını sağlayarak bir tür erken uyarı görevi icra etmektedir. Komiser, diplomatik sorunlara yol açmamak için görevini gizlice ve sessiz diplomasi yolu ile yapar. Aslında bu bir denetim mekanizması olmaktan çok diplomatik bir sorun giderme mekanizmasıdır.

d) AB Ülkelerinin Azınlıklara Yaklaşımı

aa) Genel

Bölgesel bir birlik olan AB içinde, azınlık hakları gün geçtikçe daha fazla önem kazanan ve konuşulan konulardan birisi haline gelmiştir.

⁸⁰ Belgelerin Türkçe metni için İnanç, s.119-204; orijinal metinler için bkz.<http://www.osce.org/henm/documents/>

⁸¹ Ayrıntılı bilgi Kurubaş, s.77-79.

Hemen hemen tüm AB Ülkeleri nüfusu içinde az ya da çok azınlık barındırmaktadır. Ancak, uygulamada azınlıkların kimler ve ne çeşit azınlıklar olduğu konusunda ciddi bir kavramsal kargaşa söz konusudur.

Bunlardan ilki, etnik azınlık/dilsel azınlık ayrımında kendini göstermektedir. Avrupa'da bazı gruplar örneğin İtalya'daki tüm etnik gruplar etnik değil dilsel azınlık kabul edilmektedir. Katalanlar İtalya'da dilsel azınlık iken İspanya'da ulusal grup olarak görülebilmektedir.

İkincisi, etnik azınlık/ulusal azınlık kavramıdır. Örneğin, Brötanlar, Katalanlar, Basklar, Frizyanlar, Ladinler etnik azınlıktır. Halbuki Almanya'daki Danimarkalılar veya İtalya'daki Almanlar ve Fransızlar hukuken öyle tanınmasalar da ulusal azınlıktır. Etnik azınlıkları ulusal azınlıklardan ayıran temel unsur, bir etnik azınlığın akrabalarının tarih içinde veya şimdi devlet olarak var olup olmadığıdır.

Öte yandan AB ülkelerinde genellikle sadece Hıristiyan toplumlar azınlıkların varlığının kabul edildiği fark edilmektedir.

AB Ülkelerinin BM ve AK'nin azınlıklara ilişkin belgeleri kabul etme durumunu gösteren Tablo-2 ve 3'den de anlaşılacağı üzere bazı devletler antlaşmaları imzalamaktan, imzalayanların bir kısmı onaylayarak yürürlüğe sokmaktan kaçınmışlar; bir kısmı ise çekince koymuşlardır.

bb) Ülkelere Göre Durum⁸²

Almanya; nüfusu 87,5 milyon.

Farklı etnik gruplar: 2 milyon Türk, 737.000 Eski Yugoslavya uyruğu, 291.000 Leh, 1,85 milyon AB Üyesi Ülke vatandaşı olmak üzere toplam 7,5 milyon yabancı, işçi ve mülteci; 250.000 Dan (Danimarkalı),60-70 .000, Prizyan, 70.000 Alman Sinti ve Romanlar. Ülkede 25 farklı dil konuşulmakta, resmi dil Almanca, %43 Katolik, %41,5 Lutherci, %3,5 Müslüman, %12 diğer dinlere mensup.

Sadece Danlar, Prizyanlar, Alman Sintileri ve Romanlar azınlık statüsünde. Dinsel azınlık kabul edilmiyor. Azınlık dili olarak ise Danca, Upper Sorb ve Lower Sorb dilleri, Kuzey Frizyan ve Sater dilleri ile Romani dini kabul edilmiştir. Resmi işlerde Almanca hariç hiçbir bölgesel ve azınlık dili kabul edilmez.

İngiltere; nüfusu 59.5 milyon.

Farklı etnik gruplar: 3 Milyon göçmen, 700.000 İrlandalı, 5.660.000 milyon İskoç, 2.900 000 Galli, 1 milyon Hindu, Sih, Müslüman, 90.000 Romani, 300.000 Yahudi, 1-3 000 Corhsh.

⁸²

Kurubaş, Asimilasyondan... adlı eserden derlenmiştir.

Çokuluslu bir Devlet olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla İskoçlar, Galliler ve İrlandalıları, Romanileri, Yahudi ve Sihleri “ulusal nitelikli ırksal grup” olarak nitelendirdiğinden azınlık olarak kabul etmez. Diğerleri ise etnik azınlık grup kapsamındadır. Nüfus sayımlarında etnik köken sorusuna cevap olarak sadece beyaz (doğma büyüme İngiliz), siyah Karıbyen, siyah Afrikan, siyah diğer, Pakistanlı, Bangladeşli, Hindistanlı, Çinli şeklinde cevap verilebilir. Örneğin Türkler siyah diğer sınıfındadır. Azınlık dillerinin eğitimi oldukça sınırlıdır.

Fransa; nüfusu 59 milyon

Farklı etnik gruplar: 4.300.000 Bröton, 1.600.000 Alsaslı, 350-400.000 Korsikalı, 258.000 Bask, 310.000 Roman, 200.000 Katalan, 80.000 Hollandalı, 500.000 Oksitan, 30-40.000 Lüksemburg dil azınlığı, 1.5 milyon Creole, 2 milyon Mağripli, 500.000 diğer göçmenler.

Fransa resmi olarak hiçbir grubu azınlık kabul etmemektedir. Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamış ancak onaylamadığından yürürlüğe koymamıştır. Sözleşmeyi imzalarken de getirdiği yorumla amacının azınlıkları tanımak ve korumak olmadığını, ülkenin bölünmez bütünlüğünün, yasa önünde eşitliğin, Fransız halkının teklığının üstün olduğunu açıkça bildirmiştir. Fransa tüm vatandaşlarını Fransız halkından kabul etmektedir. Resmi ve zorunlu dil Fransızca'dır.

İtalya; nüfusu 57,6 milyon.

Farklı etnik gruplar: 5 Milyon Sicilyalı, 1 milyon Sardunyalı, 550.000 Fulian, 173.200 Franko-Provençal, 287.500 Alman, 130.000 Roman, 97.550 Arnavut, 650 Cimbri, 2.950 Walser, 35.000 Ladin, 2.600 Hırvat, 24.000 Fransızca konuşan, 20.000 Yunan, 60-80.000 Sloven, 20.000 Katalan, 50.000 Oksitan, 1.000 Mochenli.

Anayasa'nın 5. Maddesine göre Cumhuriyet bir ve bölünmezdir, ancak yerinden yönetimin ileri şekli olan yerel özerklik tanınan 5 bölge mevcuttur. Ülkede azınlık olarak sadece dilsel azınlıklar kabul edilmiştir. Resmi dil İtalyancadır. Arnavutların, Yunanların, Hırvatların, Oksitanların dilsel olarak dahi azınlık statüsü yoktur. Sayıları 1 milyon olan ve tamamına yakını Sardinya'da oturan ve Ada'da ezici çoğunluğa sahip bulunan Sardinyalıların Sard dilini kamu hayatında kullanmaları yasaktır.

İspanya; nüfusu 40 milyon.

Farklı etnik gruplar: 6 milyon Katalan, 2,5 milyon Galiçyalı, 600.000 Bask, 600-650.000 Roman, 450.000 Avusturyalı, 30.000 Argon, 6.000 Gaskon, sayıları bilinmeyen Mağrip göçmenleri.

Anayasa'da ulusun ve vatanın bölünmezliği vurgulanır. Bununla birlikte, bütün hakların kültürlerini, geleneklerini ve dillerini korumayı kabul eder. Farklı topluluklara özerlik tanınmıştır. Bölge devlet sistemini uygular. İspanyolca resmi dildir, ancak diğer dillerde statülerine göre çeşitli özerk topluluklarda resmi dil sayılır. Bask sorunu temel azınlık sorunudur.

Katalan özerk bölgesinde Kastildanlar (İspanya'nın çoğunluğunu oluşturan halk) kendi dillerini kullanamaz duruma gelmişlerdir. Bu bölgede, İspanyolca hemen hemen tüm kamu hayatında yasaklanmış gibidir.

Hollanda; nüfusu 15.8 milyon.

Farklı etnik gruplar: 1.800.000 Alman, 600.000 Frizyan, 150.000 Surinamlı, 35.000 Roman, 20.000 Güney Moluklu, 25.000 Antilli, Türk, Çinli ve Faslı ağırlıklı olmak üzere 1 milyon göçmen. Dinsel olarak: %39 Katolik, %30 Protestan, %21 Ateist, %10 Müslüman ve diğerleri.

Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamış (1998) ve onaylamış, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ni 1995 yılında imzaladığı halde yürürlüğe koymamıştır. BM KSHS'ni ise 27. Maddeye koyduğu çekince ile kabul etmiştir.

Ülke tarihi ve coğrafik özellikler nedeniyle tek bir ulusun öne çıkmadığı, çoğunluğun bulunmadığı bir sosyal yapıdadır. Katolik ve Protestan ve laikler dinsel, diğerleri etnik azınlık statüsündedir. Ancak bu statü resmi değil fiilidir. Bu nedenle, Hollanda resmen azınlık politikalarını kabul etmemekte ancak fiilen azınlıkları tanımaktadır. Azınlık rejimini ulusal yetki alanına giren bir konu olarak algılamaktadır.

Belçika; nüfusu on milyon.

Farklı etnik gruplar: Belçika'da azınlık değil ülkeyi meydana getiren halklar olgusu vardır. Çoğunluk olgusu yerleşmediğinden asıl sorun bir arada yaşama sorunudur. Hollanda gibi Belçika'da da tarih ve coğrafya üstün bir grubun oluşumunu engellemiştir. Ülke'de 5.6 milyon Flaman, 4 milyon Valon, 100.00 Alman, 20.000 Roman, 24.000 Lüksemburglu bulunmaktadır.

Belçika, ülkesinde azınlık kabul etmemektedir. Çünkü, başat toplum yoktur. Ülkenin yarısında Fransızca (Valonların resmi dili) diğer yarısında Flamanca yasak gibidir.

Farklı diller konuşan toplumlara buldukları bölgelerde tam özerlik tanıyarak üç toplumlu (Valon, Flaman ve Alman dil toplumları) dört bölge bir devlet yönetimini benimsemiştir.

Yunanistan; nüfusu 10.931.000.

Farklı etnik gruplar: 150.000 Türk, Romani, Müslüman Bulgar/Pomak, Müslüman ve Ortodoks Arnavutlar, Slav-Ortodoks Makedonlar, Ermeniler, Latin kökenli Vlahlar ve Yahudiler.

Yunanistan Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini imzalamış ancak onaylamamıştır. Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı ise imzalamamıştır. Müslümanlar hariç azınlık kabul etmemektedir. Kabul ettiği azınlıkların ise etnik kökeni inkar etmektedir. Farklı etnik grupları üzerinde dolaylı baskı politikaları izlemektedir.

İsveç; nüfusu 8.8. milyon.

450.000 İsveç Fini, 50-66.000 Tornedal Fini, 35-40.000 Romani, 20-25.000 Yahudi, 15-20.000 Sami. Hepsi azınlık statüsündedir. Azınlık statüsü grupların kendileri tarafından belirlenir. Resmi dil yoktur.

Slovenya; nüfusu 2 milyon.

Farklı etnik gruplar: Hırvat (% 2.8), Sırp (% 2.4), Boşnak (%1.4), Macar (% 0.43), İtalyan (%0.16), Roma halkı (7-10.000) ve diğer.

Sadece Macar ve İtalyanlar azınlık olarak tanınıyor, diğerleri geçici yerleşimciler olduğu için azınlık değiller.

Macaristan; nüfusu 10 milyon

Farklı etnik gruplar: Roma halkı (% 4-6), Alman, Slovak, Hırvat ve Romen (%2-4) ve diğer. Hepsi azınlık statüsünde.

Romanya; nüfusu 22,5 milyon.

Farklı etnik gruplar: Macarlar (%7.11), Roma halkı (%5-7, resmi rakam % 1.8), diğer (% 1.5). Hepsi azınlık statüsünde.

Slovakya; nüfusu 5,4 milyon.

Farklı etnik gruplar: Macarlar (%11), Roma halkı (% 5-7, resmi makam % 1.6) ve diğer (% 2). Hepsi azınlık statüsünde.

Bulgaristan; nüfusu 9 milyon.

Farklı etnik gruplar: Çek Cumhuriyeti (10,2 milyon). Hepsi azınlık statüsünde.

Polonya; nüfusu 38,6 milyon.

Farklı etnik gruplar: Almanlar, Ukraynalılar, Belaruslar, Roma halkı. Hepsi azınlık statüsünde.

Litvanya; nüfusu 3,6 milyon.

Farklı etnik gruplar: Polonyalılar (%9), Ruslar (%8) ve diğer. Hepsi azınlık statüsünde.

Letonya; nüfusu 2,5 milyon.

Farklı etnik gruplar: Ruslar (%30), Belaruslar (%4) Ukraynalılar (%3), Polonyalılar (%2.5) ve diğerleri.

Vatandaşlıktan kaynaklanan ciddi sorunlar var. Rusça konuşanlara vatandaşlık hakkı verilmiyor.

Estonya; nüfusu 1,5 milyon.

Farklı etnik gruplar: Ruslar (% 28), Belaruslar (%2.7), Ukraynalılar (%1.5) ve diğer (%2.8). Rusça konuşanlara vatandaşlık hakkı verilmiyor.

Kıbrıs Rum Yönetimi; nüfusu 600,000.

Farklı etnik gruplar: Ermeni (2.500), Maruni (4500), Türklerle bir arada yaşama sorunu var.

Malta; nüfusu 400,000. Ülkesinde azınlık olmadığını bildirdi.

4. TÜRKİYE AÇISINDAN AZINLIKLAR KAVRAMI

A. Tarihi Gelişim

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, dahili siyasetini şer-i ve örfi hukuk sistemleri içerisinde tanzim etmiştir. Bu çerçevede içinde Devletin bünyesindeki gayrimüslimler “Millet Sistemi” olarak adlandırılan bir sisteme tabi idiler. Bu unsurlar, İmparatorluk hükümlerinde ancak farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamakta idiler.⁸³

İstanbul’u fetheden Fatih Sultan Mehmet, hoşgörülü davranmamış olsaydı, bugün ne Ortodoksluk ne de Patrikhane varlığını sürdürebilecekti. Fatih, fetihten hemen sonra boş olan patriklik makamına patrik seçilmesini emretmiştir. Patrik olarak seçilen Skolarios’u “Gennadios” unvanıyla patrik olarak atamış, ona patriklik asası ve at hediye etmiş, vezirlik makamı vermiş, muhafazası için bir yeniçeri bölüğü tahsis etmiştir. Asıl önemlisi Bizans döneminde bile sadece ruhani yetkileri olan patriğe “Millet Başı” ünvanı vererek dünyevi yetkiler de bahşetmiştir.⁸⁴ Fatih daha sonra yayınladığı bir beratla Patrikhanenin statüsünü belirtmiştir.⁸⁵

⁸³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, s.9, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003.

⁸⁴ M.Süreyya Şahin, **Türkiye’de Patrikhaneler**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.32 vd.

⁸⁵ Ferman için bkz., Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.39.

Yine, beş yüz yıl önce Kilise, dini bir fanatizm ile Avrupa’da yaşayan Yahudileri işkence ederek ve yakarak köklerini kurutmaya çalışırken, Osmanlı İmparatorluğu düşman kazanma pahasına Yahudilere kucak açmıştı. 1496’da İspanya Kralı Ferdinand’ın bir soykırım olarak adlandırılacak Yahudi katliamına başlaması üzerine Sultan II. Beyazıt, bir kanun çıkararak Yahudileri Türkiye’ye getirmiştir.⁸⁶

Fatih zamanında Yahudiler de Hahambaşı liderliğinde millet olarak düzenlendiler ve patriklere verilen yetkilerin benzerleri Hahambaşına da verilmiştir.⁸⁷

Fatih, Ortodoks Rumlara verdiği idari statünün aynısını Ermenilere de tanımıştır. 1461 Yılında Bursa’daki Ermeni Patriği Hovakim’i İstanbul’a getirtmiş ve Ermeni Patriği unvanını vermiştir. Hatta Rumlar ve Ermeniler dışındaki tüm dini gruplar (Süryaniler, Çingeneler, Monophysitler, Bogomiler de) Ermeni Patriğine bağlanmıştır.⁸⁸

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, çok çeşitli milletlerden ve dinlerden insanlar, imparatorluk sınırları içinde, yüzyıllar boyunca barış ve adalet içinde yaşamışlardır. Bunu sağlayan Osmanlı devlet yönetimindeki “tebaa” anlayışı olmuştur. Hıristiyanlar, Yahudiler, Ermeniler ve Müslümanlar, yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde birlikte yaşadılar, bu gelenek bugün de laik Türkiye Cumhuriyeti’nde devam etmektedir.

Bu anlayış sayesinde, insanlar, ırksal, dinsel, dilsel aidiyetleri nedeniyle ve bunlardan kaynaklanan, yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen bir muamele ile karşılaşmamışlardır.

Hatta Osmanlı Devleti’nde asıl ezilen tebaa Türkler olmuştur. Azınlıklar her yönden Türklerden rahat ve daha müreffeh yaşamışlardır.⁸⁹

Osmanlı düzeninin; kendi soyunu sevmeye ve dayanışma şuurunu yıkararak, sadece ümmet ideolojisine dayalı bir model oluşturması, orduyu yeniçeri adı altında bilinen devşirmelere teslimi, yönetimi (bürokrasiyi) de enderun okullarında yetiştirilen Hıristiyan azınlıklara bırakması, uygun olmayan iskan politikaları⁹⁰ gibi tarihi yanlışları nedeniyle devletin kurucu

⁸⁶ Güler, s.173-174., Musevilerin, Hıristiyan dünyası tarafından baskıya maruz kaldığı durumlarda Türklerin Musevilere kucak açmasına ilişkin olarak bkz. Prof.Dr.Hikmet Tanyu, **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler**, 2 Cilt, Yağmur yayınları, İstanbul, 1977.

⁸⁷ Güler, s.15.

⁸⁸ Güler, s.13.

⁸⁹ Osmanlı Devleti’nde, azınlıkların ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, sanatsal yaşamdaki yeri ve durumu için kapsamlı bir çalışma için bkz.Güler, age.

⁹⁰ Türkdogan, Orhan, s.181

ve asli unsuru olan Türklerin devletle ilişkisi büyük ölçüde zarar görmüştür. Türkler o zamanki mazlumiyetlerini vaktiyle, ehl-i beytin uğramış olduğu mazlumiyete benzetmişler ve Türkmenlerin büyük bir kısmı baba ocağından ayrılmışlar ve kendilerine ayrı bir edebiyat, ayrı bir felsefe, ayrı bir mabed yapmışlardır.⁹¹ Osmanlıda Türklerin durumunu, Atatürk'ün "fikir babam" dediği büyük sosyolog ve fikir adamı Ziya Gökalp şöyle özetlemektedir: "Osmanlıdan ayrılmamış olan Türkler de Osmanlı medeniyet ve kültürüne karşı ilgisiz kalarak, kendi milli kültürlerini oluşturmuşlardır. Türkler, İmparatorluğun kurucu ve asli unsuru iken, hayatlarını camiaya asker ve jandarma olarak geçirdiklerinden, irfanca ve iktisatça yükselmeye vakit bulamamışlardır. Diğer kavimler Osmanlı camiasından irfanlı, medeniyetli ve zengin bir halde ayrılırlarken, zavallı Türkler ellerinde kırık bir kılıçla eski bir sapandan başka bir mirasa nail olamadılar."⁹²

Öte yandan, 1789 Fransız Devrimi ve bunu izleyen ulusçuluk akımları, bütün imparatorlukları olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiş, yüz yıllar boyunca, huzur içinde yaşayan farklı millet ve dinlerden insanlar, imparatorluk bünyesinden ayrılma çabası içine girmiştir. Bu ayrılık çabaları Şark Meselesi içerisinde mütalaa edilmelidir, çünkü İmparatorluk içindeki her bir grup batılı büyük devletler tarafından desteklenmiş ve himaye edilmiştir. Büyük Devletler, 19. Yüzyıldan itibaren azınlıklar vasıtası ile Hasta Adam'ın mirasını paylaşma savaşını hem Osmanlı'ya karşı hem de birbirlerine karşı vermişlerdir. 3 Kasım 1939'da Rum ve Ermeni Patrikleri ile Yahudi Hahambaşının da hazır bulunduğu dinleyiciler önünde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Millet Sisteminden vazgeçilmiş, Osmanlılık fikri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Ne var ki bu Ferman ile gayri Müslimlere tanınan haklar Müslüman tebaaya tanınan hakların çok önüne geçmiş, bu da yetmeyince 1856 Islahat Fermanı ile imtiyazlar iyice artırılmıştır.⁹³

Zaman içinde pek çok millet (Bulgar, Sırp...) bağımsızlığını ilan ederek, müstakil birer devlet haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkması sonucu bilinen gelişmeler yaşanmış ve Osmanlı İmparatorluğu "Sevr"⁹⁴ düzeni ile yok edilmek istenmiştir. Milli kurtuluş mücadelesinden sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, çizmiş olduğu "Misakı Milli" sınırları içinde milli bağımsızlığını sürdürmeye kararlıydı ve bu düşüncelerle, Türkiye

⁹¹ Gökalp Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Kaplan Mehmet, 2.Baskı, Ankara, 1986, s. 34.

⁹² Gökalp, s. 76.

⁹³ Islahat Fermanı ile azınlıklar tanınana imtiyazlar, idari ve siyasi yaşam dahil kamusal alanda verilen özerklik hakkında bkz.Güler, s.24-27.

⁹⁴ Sevr Antlaşması için bkz. Paul C.Helmreich, Türkçesi Şerif Erol, Sevr Düzeni, **Büyük Güçler, Maşalar,Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Sabah Kitapları, İstanbul,1996.

Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasına ve şekline yön verecek olan "Lozan" görüşmelerine temsilciler gönderdi. Türkiye açısından azınlık konusu da burada çözüme kavuştu. Türkiye Lozan Antlaşması ile Ermeni, Yahudi ve Rumları resmen azınlık olarak kabul etmiştir. Daha sonra imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması⁹⁵ ile bunlara Bulgarlar da eklenmiştir.

B. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıkların Sorunu ve Hukuki Statüsü

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun temeli olan ve uluslararası camia tarafından imzalanarak benimsenen Lozan Antlaşmasında, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayan unsurlar için, yani gayrimüslimler için kullanılmış ama bunun dışında herhangi bir etnik yada kültürel bir grup, kesim yada kökenden gelenler için kullanılmamıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti içinde yalnızca Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler, diğer etnik kökenleri farklı olan insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına veya statüsüne sahip değildirler. Lozan Antlaşmasından gelen Türkiye Cumhuriyeti modeli böyle bir etnik alt kimlikli yapıya elverişli değildir.

Mudanya Mütarekesinden sonra, İsviçre'nin Lozan şehrinde, kesin bir barış antlaşması yapılması için toplanan konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp- Hırvat-Sloven Devleti ve Japonya ile Türkiye adına TBMM Hükümeti katılıyordu. Belli konularda Rusya, Bulgaristan da konferansa katıldı. ABD ise konferansa gözlemci olarak katılmayı kabul etmişti.⁹⁶

Lozan Barış Konferansına giden Delegation Kurulu'na Ankara'da 14 maddeden oluşan direktif verilmişti: bu direktifin azınlıklarla ilgili maddeleri:⁹⁷

"1.-Doğu Anadolu'da bir Ermeni yurdu kurulması konusundan kesinlikle söz edilemez. Edilmek istenirse görüşmeler kesilecektir.

9.-Azınlıklar konusundaki esas, karşılıklı değildir.

10.-Cemaatler (dinsel azınlıklar) ve İslam vakıflar hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır".

21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı, İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması'nı temel alma yönündeki dayatmasına Türkiye'nin direnmesi ve görüşmelerin zaman zaman kesintiye uğraması nedeniyle sekiz ay sürdü. Lozan'da azınlıklar konusunda yapılan görüşmelerde Türk tarafı 'Türkiye'de dini azınlıklar bulunduğunu (gayri Müslimler), fakat ırki

⁹⁵ 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanmış, 17 Ağustos 1926'da yürürlüğe girmiştir.

⁹⁶ Güler, s.220.

⁹⁷ Talimatın tüm maddeleri için bkz. Güler, s.227-228.

azınlıkların bulunmadığını, ırki ya da dilsel azınlıkların himayesi prensibinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.⁹⁸

Türk Heyeti üyesi Dr. Rıza Nur bu konudaki görüşlerini görüşmeler esnasında şöyle dile getiriyordu: “*Tarih, Türkiye’de azınlıklar sorununa, her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, biz de Misak-ı Milli’de bu kelimeyi bu anlamda anladık ve Alt Komisyona sunmakla onur duyduğumuz tasarıda da bu anlamda anlamaktayız.*”⁹⁹

Dr. Rıza Nur, hatıralarında ise bu konuda şunları söylemektedir:

"Frenkler ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimize olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt vb. Rum ve Ermeni'nin yanına koyacaklar. Dil tabiri ile Müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan bazı Türkmen boylarını da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi. Kollarım sanki birer kazık oldu. Bileklerimi sıvadım bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmaya verdim. Pek uğraştım. Pek müşkülât ile fakat kaldırdım.

”¹⁰⁰

Lord Curzon, 9 Ocak 1922 günü yapılan oturumda, bu konuya ilişkin şunları söyledi:

*"Alt Komisyonun Türk Temsilci Heyeti'ne verdiği iki büyük tavize geçiyorum. Alt Komisyon önce, bütün etnik azınlıkların, başka bir deyişle, Müslüman olmayan azınlıklar gibi, Müslüman azınlıkların da -örneğin Kürtlerin, Çerkezlerin ve Arapların- tasarısındaki koruma tedbirlerinden yararlanmalarında direnmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu azınlıkların korunmaya ihtiyaçları olmadığını ve Türk yönetimi altında bulunmaktan tamamiyle memnun olduklarını söylemiştir. Durumun gerçekten böyle olduğunu ummak isterim. Ne olursa olsun, Alt Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, **yalnız Müslüman olmayan azınlıklarla sınırlamayı kabul etmiştir.**"*¹⁰¹

Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa, Lord Curzon'un bu sözleri üzerine verdiği cevapta şunları ifade etti: “*Azınlık terimine sihirli bir anlam*

⁹⁸ Ahmet Yavuz, **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, s.173, s.179, s.195, s.198 Dışişleri Bakanlığı, Ankara,1968.

⁹⁹ Yavuz, s.179.

¹⁰⁰ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II**, s.259, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

¹⁰¹ Seha L.Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Cilt: 1**, Kitap: 1, Ankara 1969, s. 301, 302).

verilmesi, Müttefiklerce, Türk Temsilci Heyeti'ne yapılmış önemli bir taviz gibi gösterilmektedir. Türk Temsilci Heyeti, durumu böyle görmemektedir. **Türkiye'de hiçbir Müslüman azınlık yoktur. Çünkü kuramsal yönden olduğu kadar, uygulamada da, Müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım gözetilmemektedir.**"¹⁰²

Ve böylece, Antlaşma tasarısında, "azınlıklar" terimi yerine, **"Müslüman olmayan azınlıklar"** ifadesinin yazılması kararlaştırıldı. Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddeleri, antlaşmanın üçüncü bölümünde ve "Azınlıkların Korunması" başlığı altında, 37'den itibaren 45. maddeye kadar yer alan 9 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu maddeler, "azınlık" olarak tabir edilen gayri Müslim (Müslüman olmayan) unsurların durumu hakkındadır. Azınlıklar konusunun uzmanı Prof.Dr.A.Mandelstam, Antlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra, Lozan Antlaşması'nın 39. Maddesinin, **"medeni ve siyasal haklarda eşitlik şartını yalnız Müslüman olmayanlar için koyduğunu"** yazmıştır.¹⁰³

¹⁰² Meray, s.306.

¹⁰³ Antlaşmanın tam metni için Gündüz s.603-612; Refa Parla, **Belgelerle Sevr Tehlikesi Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö, Türkiye'nin Komşuları ile İmzaladığı Başlıca Belgeler**, Özdilek Matbaacılık, Lefkoşa,1987. Lozan Antlaşması'nda azınlıkların korunmasıyla ilgili bölümde yer alan maddeler şu şekildedir:

Madde 37.-Türkiye, 38 nci maddeden 44 ncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (Tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir:

Madde 38.-Türk Hükümeti , Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma (milliyet, nationalité) dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir. Türkiye'de oturan herkes, her dinin mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme (yerleşme) hakkından tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39. - Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yaralandıkları aynı yurttaşlık (medeni hukuk) ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'nin oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla (medeni haklar) siyasal haklarından yaralanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayii ile uğraşmasına engel olmayacaktır. Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar

1923 Yılında imzalanan Lozan Antlaşması üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'dan gelen model çerçevesinde yalnızca gayri Müslim din gruplarına azınlık statüsü tanımıştır. Bunun dışında her Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu modeli ile 20. Yüzyıl boyunca uyum içinde varlığını sürdürebilmiştir.

sağlanacaktır.

Madde 40.-Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ya da sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41.-Genel (kamusal) eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır. Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42.- Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözülmesine elverecek tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerden kurulu bir özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Avrupa hukukçuları arasından birlikte seçecekleri bir hakemi, üst hakem olarak, atayacaklardır. Türk Hükümeti sözü geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara mezarlıklara ve diğer dini kurumlara her türlü korumayı sağlamayı taahhüt eder. Aynı azınlıkların halı hazırda Türkiye'de bulunan vakıflarına dini ve hayır kurumlarına her türlü kolaylık sağlanacak ve izin verilecektir. Ve Türk Hükümeti yeni dini kurum ve hayır kurumu kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan, hiç birini esirgemeyecektir.

Madde 43.-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmağa zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını, kamu düzeninin korunması için diğer Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44.- Türkiye bu kesimin yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana

Türkiye Cumhuriyeti döneminde azınlıklar hiçbir ayrıma tabi olmadan toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamda yerlerini almışlardır. Bu dönemde Kıbrıs'ta Türklere yapılan baskılara bağlı olarak yaşanan 6-7 Eylül olayları, Varlık Vergisi ve Fener Rum Ortodoks Kilisesinin ekümeniklik iddiaları ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun Anayasa Mahkemesi kararı sonucunda kendiliğinden eğitime ara vermesi,¹⁰⁴ azınlık vakıflarının mal edinmeleri konularındaki ihtilaflar dışında Lozan'da tanınan azınlıklarla önemli sorunlar yaşanmamıştır.¹⁰⁵

Türkiye'de azınlık statüsü tanınan gayrimüslim topluluklar, yani Müslümanlığın dışında bir başka dini benimseyen dini cemaatlerin, uluslararası azınlık hukukuna göre her türlü hakları tanınmaktadır. Özellikle, bugün şiddetli bir tartışma konusu yapılan kültürel haklar açısından konuya bakıldığında, Türkiye'de bu dinsel azınlıklara her türlü kültürel hakkın tanındığı görülmektedir. Bu din grupları, kendi ibadet yerlerini serbestçe açabilmekte ve her türlü din ayini için gene özgür biçimde kullanabilmektedirler. Kendi okullarında serbestçe kendi dillerinde eğitim yapabilmektedirler. Kendi kültürleri açısından önemli günlerde yaptıkları etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Hepsinin kendi dillerinde gene kendi kültürlerini sürdüren gazete ve dergileri özgürce yayınlanabilmektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda Lozan

getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi (garantis) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilemeyecektir. Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyetinin Meclisi'nin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmeği, bu anlaşma uyarınca kabul ederler. Türkiye, Cemiyeti Akvam Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden (taahhütlerden) herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını, Meclisin duruma göre uygun ve etkili kabul edilecek bir hareket tarzı seçebileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri (talimatları) verebileceğini kabul eder. Bundan başka Türkiye bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümeti ile imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa Milletler Cemiyeti Misak'ının (Nizamnamesinin) 14ncü maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, uluslararası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin Milletler Cemiyeti Misakının (Nizamnamesinin) 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45.-*Bu Kesimdeki hükümlerle Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanıdığı haklar; Yunanistan tarafından kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlık için de tanınmıştır.*

¹⁰⁴ Anayasa Mahkemesi'nin "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" hakkındaki 12 Ocak 1971 tarih ve 1971-3 sayılı kararı.

¹⁰⁵ Türkiye'de azınlık haklarına saygı duyulmadığına ilişkin karşı görüş için Semra Somersan, **Türkiye'de Azınlık Hakları: Yasal ve Pratik Engeller**, Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara,2000, s.255-269.

Antlaşması'na uygun olarak kültürel haklar dinsel azınlıklara tanınmakta ve devlet güvencesi ile bunlar yerine getirilmektedir. Batılı ülkeler, Türkiye'nin bu hoşgörüsünü, kararlı biçimde görmezden gelmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşanan asıl sorun bazı emperyalist güçler ve komşu devletlerin destekleyip teşvik ettiği ayrılıkçı terör eylemleri yoluyla aslında Cumhuriyeti kuran Türk Halkının ayrılmaz bir parçası olan Kürtlerden azınlık yaratma çabaları olmuştur.

Her şeyden önce yukarıda da izah edildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan'a göre Kürtler azınlık değildirler. İkincisi, olarak uluslararası tüm belgelerde azınlıklarla ilgili olarak ortak bir dilin varlığı genel olarak kabul görmüş bir kriterdir. Kürtlerin konuştuğu ortak bir Kürt dilinden bahsetmek mümkün değildir. Kürtçe'de beş lehçe mevcuttur: Kırmançî, Zazaca, Sorani, Gorani, Gildani. Ayrıca, Kürtçe ulusal bir dil değildir, vernaküler (jargon) bir dildir.¹⁰⁶

Türkiye'yi hedef alan her akım ve oluşum varlığını Lozan Antlaşması'na dayandırmaya çalışmaktadır. Özellikle bölücü akımlarda ve onlara destek veren dış çevrelerde görülen bu eğilimin dozu gün geçtikçe artmaya başlamış durumdadır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın 39. maddesi bağlamında, bölücü çevrelerde çeşitli yorumlar yapılarak, konunun alabildiğince istismar edildiği görülmektedir.

Bugün bazı kimseler tarafından ifade edildiği gibi Lozan Antlaşmasının 39.Maddesi ile Kürtçe'nin özel ve kamusal alanda kullanımı hakkı verilmemiştir. *'Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.'* hükmünde geçen haklar gayri Müslim azınlıklar içindir. Çünkü, söz konusu madde azınlıklara ilişkin bölümdedir ve sadece gayri Müslimler azınlık olarak tanınmıştır.

¹⁰⁶ Araştırmacılar dilleri üç ana gruba ayırmaktadır: Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, s.179.

1) Tabii diller (ana dili): Kültür ve etnoloji ile doğrudan alakalı diller (Türkçe, Arapça, Rusça, Yunanca gibi),

2) Yapma diller : Sun'î dillerdir. Örnek, Esperanto.

3) Özel (Vernaküler) diller: Bir ülkeye veya bölgeye özgü, yerli bir anlaşma vasıtasıdır. Bilimsel kuralları yoktur, karmaşıktır. Tarihi süreç içinde çeşitli sosyal ve kültürel etkilerle oluşur. Tek bir kökene dayandırmak zordur. Milliyetle doğrudan ilgili değildir.

Her ne kadar Lozan Antlaşması ile tanınanlar haricinde azınlık bulunmamakla birlikte, Türkiye kültürel haklar konusunda çoğulcu bir politika izlemektedir. Ağustos 2003 tarihinden itibaren Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri kullanmaları konusunda yasal¹⁰⁷ ve idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda çıkarılan Yönetmelik ile özel dil kurslarının açılmasına izin verilmiştir. Bahse konu dillerde radyo ve TV yayıncılığına izin veren Yasa¹⁰⁸ ve Ocak 2004 tarihli Yönetmelik kapsamında Haziran 2004'ten itibaren TRT'de yayın yapılmaktadır. Ulusal özel kanalların bu tür yayınlar yapmak hususunda isteksizliği ile TRT yayınlarının izlenme oranları Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına gerçek bir ihtiyaç olup olmadığı konusunda anlamlı bulunmaktadır. Söz konusu yayınlar kamu kaynakları kullanılarak yapıldığından kamu yararının gözetilmesi dikkate alınması gereken hususlardandır.

Türkiye'nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde olan katılım durumu şöyledir:¹⁰⁹

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM Irk Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme: Onaylamıştır.
- BM Ekonomik, Sosyal, ve Kültürel Haklar Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM KSHS: Onaylamıştır.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme : Onaylamıştır.
- AGİT Belgeleri : Tamamını onaylamıştır.
- AK Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi: Onaylamamıştır.
- AK Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı: Onaylamamıştır.

¹⁰⁷ 30 Temmuz 2003 tarihinde 25192 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4963 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 23.

¹⁰⁸ 19 Temmuz 2003 tarihinde 25173 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 14-17.

¹⁰⁹ Türkiye Sözleşmeleri imzalarken pek çok devletin de yaptığı gibi "TC.Anayasası ve Lozan Barış Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır."

- AİHS'nin 12 No.lu Ek Protokolü :Onaylamamıştır.

Ayrıca, kamuoyunda AB uyum yasaları olarak bilinen 2001 yılının başlangıcından itibaren anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler, insan hakları ve temel özgürlükleri alanında pek çok AB'ne üye devletlerdeki düzenlemelerden daha ileri düzenlemeler içermektedir.¹¹⁰

5. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AZINLIKLAR KAVRAMI VE KONUNUN TÜRKİYE AÇISINDAN TAŞIDIĞI ÖNEM

Soğuk savaşın sona ermesi sonucu sosyalist federasyonların dağılmasıyla bir yandan Doğu Avrupa ve Balkanlardaki eski azınlıklar yeniden ortaya çıkarken, öte yandan bunlara bir de Rus azınlıklar eklendi.¹¹¹

Dünya üzerinde halen 600'den fazla dil grubu ve 5000 kadar da etnik grup bulunmaktadır. Buna karşılık, kültürel ve etnik bakımdan türdeş olarak nitelendirilebilecek ülkelerin sayısı son derece sınırlıdır. İzlanda, Kuzey ve Güney Kore gibi.¹¹²

Günümüzde yaşanan küreselleşme olgusuyla eşzamanlı olarak azınlıkların korunmasının gündeme gelmesi ve birbirlerine zıt gibi görünen bu iki olgunun ulus-devlet bakımından benzer sonuçlara yol açması, aralarında yakın ilişki olduğuna dair görüşleri güçlendirmiştir. Gerçekten de, hem küreselleşme olgusu hem de azınlıkların korunması, uluslararası politikanın uzun yıllar temel, hatta tek aktörü olan ulus-devletlerin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak, 19.Yüzyıl sonu ve 20.Yüzyıl başında imparatorlukların tasfiyesinde önemli rol oynayan azınlıklara, şimdi küreselleşme ve ulus-üstü yapılanmalar karşısında engel olarak görülen veya bu alanda engeller çıkartabileceği düşünülen ulus-devletlerin zayıflatılmasında veya dönüştürülmesinde önemli bir misyon yüklenmeye çalışıldığını düşündürmektedir.¹¹³

Son on beş yılda yaşanan olaylar bu düşünceleri haklı çıkarır durumdadır. Yugoslavya'da yaşanan etnik mücadele ve soykırıma varan savaş, Azerbaycan-Ermenistan savaşı, Çeçenistan'da yaşanan etnik temizlik, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde devam eden kabile savaşları, Ortadoğu'da gün geçtikçe kanlanan Filistin-İsrail mücadelesi, Afganistan ve Irak'ta

¹¹⁰ Uyum yasaları (1.-7. Paket) ile getirilen düzenlemeler ve bu düzenlemelerin eski hali hakkında toplu bir karşılaştırma için bkz. **Avrupa Birliği Uyum Yasaları**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Genel Sekreterliği, Nisan, 2004.

¹¹¹ Kurubaş, s.4.

¹¹² Kurubaş, s.6. Her ne kadar, Yazar, G.Kore'yi türdeş saysa da bu ülkede son yıllarda yaşanan misyonerlik çalışmaları ile nüfusun yüzde kırkı Hıristiyanlaşmıştır. G.Kore'deki misyonerlik faaliyetleri için bkz. Mustafa Bıyık, **Küresel Bir Din Projesi Olarak Moonculuk**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.

¹¹³ Kurubaş, s.X.

yaşanan savaşlar ve toplumsal gerilim ve uluslararası terörizmin küreselleşme karşısında ulus devletlerin bıraktığı boşluğu doldurması günümüz dünyasının birçok etnik, dinsel, dilsel azınlık sorununa gebe olduğunun işaretleridir.

Son zamanlarda ülkemizde gündeme getirilen çok kültürcülük akımı da bu yönde elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana devam eden ulusal kimlik geride bırakılarak yerine alt kimliklerin ön plana çıktığı bir “çok kültürcülük” akımı geçerli kılınmak istenmektedir. Terör örgütü başının demokratik cumhuriyet projesi çerçevesinde, alt kimliklere özgürlük ve kültürel haklar istemesinden amaç, tekil ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı ulusal toplum yapısının bölünmesini sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirse, ortaya çıkacak yeni küçük toplum yapıları üzerine, kolay yönlendirilecek yeni devletçiklerin kurulması kendiliğinden gündeme gelecektir. Çok kültürcülük ve demokratik cumhuriyet projeleri beraberce, demokrasiyi genişletmek adı altında ülkemizde uygulamaya konulmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü sarsacak ve bölünmeye götürecektir bu girişime karşı, ulus devletten yana olan güçlerin ağırlıklarını koymaları, ülkede birliğin ve bütünlüğün korunması açısından gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Hiçbir ayırım gözetmeyen bu madde ile, Türkiye’de yaşayan insanlar arasında herhangi bir kan bağı, etnik köken, dinsel ayırım gibi farklılıklar gözetilmemiştir. Ayrıca, Anayasa’nın başlangıç kısmında, Türk vatanı ve milletinin ebedi varlığı ile bölünmez bütünlüğünün Anayasa’da belirtildiği, Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışının esas alındığı vurgulanarak Atatürk’ün anladığı anlamda bir milliyetçilik ilke olarak benimsenmiştir. “*Ne Mutlu Türküm Diyene*” gibi gerçekçi bir anlayış çerçevesinde, Türkiye’de Misakı Milli sınırları içinde yaşayan herkesi hiçbir ayırım öne sürmeden eşit vatandaş olarak kabul eden Atatürk milliyetçiliği; geleneksel ırkçı milliyetçilikten farklı olarak, batı dillerinde önde gelen bir kavram olan patriotism yada Türkçe karşılığı olan vatanseverlik doğrultusunda bir milliyetçiliğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında benimsendiği söylenebilir.

Anayasa Mahkemesi’nin 9.8.1994 günü Resmi Gazetede yayınlanan ilgili kararlarına göre; “*Türkiye’de Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasıyla kabul edilen gayrimüslim azınlıklar dışında başka bir azınlık yoktur. Yine bu karara göre, ulusal devletlerde dil, din, ırk ve mezhep bakımından birbirinden farklı toplulukların bulunması doğal karşılanması gereken bir olgudur. Ancak bu topluluklarda her birine*

azınlık hakkı tanınması devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında bu ilke temel prensiplerden biri olduğu için, Avrupa ulusal azınlıkları korunması protokolü çerçevesinde, bir ulusal azınlıktan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hukuken söz edebilmek mümkün değildir.”

Türkiye’de Türk Ulusu dışında başka ulusların varlığının hukuken kabulünün, egemenliğin bölünmesi anlamına geleceği ve bunun da Anayasada benimsenen tekçi devlet yapısını ortadan kaldıracığı görüşü, Anayasa Mahkemesi ile beraber Türk hukuk dünyasının genel olarak benimsediği bir görüştür. Anayasa Mahkemesine göre, belirli bir topluluğun öbür kesimlerden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerekmektedir ki, bu da toplumu bölerek bir azınlık yaratma ile sonuçlanır. Ulusal bütünlüğün ötesinde bir topluluğun dilinin ayrı olduğundan söz etmek, Anayasa Mahkemesine göre bölücülüktür. Ayrı dil kullanmaya da alt kültürlerle yer verdiğinden, tek ulusun kültürü olan Türk kültürünü geride bırakmakta ve ulusal birliği tehlikeye atmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesine göre, yerel dillerin resmi dil yerine ortak iletişim ve çağdaş eğitim aracı olarak tanınması mümkün değildir. Belirli bir büyüklükte olan ülkelerde farklı kökenden gelen insanlar olabilir. Çok kültürlülük anlayışı çerçevesinde bunların hepsine azınlık statüsü tanımak, ülke ve millet bütünlüğü kavramı ile bağdaşmaz. Öte yandan, ayrımcılığa yönelik kültürel kimliğin tanınması istemleri zamanla bütünden kopma eğilimine girebilir ve bölücülük gerçekleşebilir. Anayasal yapı, bölgesel, yerel ve alt kültürlerin ulaştırılmasına imkan tanımamaktadır.

Avrupa Azınlıkları Koruma Sözleşmesi doğrultusunda Kopenhag Belgesinde söz edilen ulusal azınlıklar terimi ülkeyi bölmek isteyenler için bir araç olarak kullanılmaktadır. Belgenin, yalnızca azınlıklardan değil ama, ulusal azınlıklardan söz etmesi ortaya yeni bir kavram ve buna bağlı olarak da yepyeni bir durum çıkarmaktadır. Önceden azınlıklar daha genel olarak ele alınırken, bu kez ulusal azınlıklar kavramı altında değerlendirilmektedir. *Yani gelecekte bir ulus olmaya hak kazanmış ve bir süre sonra kendi ulusal devletlerini kurarak, ait oldukları büyük topluluktan uzaklaşmaya hazır insan toplulukları biçiminde ulusal azınlıklar zorlama ile gündeme getirilmektedir.* Böylesine bir durum, bütün ulus devletler için gelecekte bölünme riskini de beraberinde getirmektedir.

Üstelik Türkiye Cumhuriyeti gibi ulus devletleri bölmek için küresel sömürünün artık Binbaşı Noel'lere¹¹⁴ ihtiyacı da yoktur. Yerli Noel'ler bu işi yapmaya arzuludur.

SONUÇ

Sonuç olarak azınlık rejimini savunanlar azınlık haklarının tanınmasının azınlıkların topluma entegrasyonu sağlayacağı ifade etmekte, böylece azınlıkların ayrılmaktan vazgeçip devlete sadakatlerinin artacağını söylemektedirler. Bu görüşün uygulamada entegrasyonu sağlayacak nitelikte olup olmadığını tespit etmek için yukarıda açıklamaya çalışılan azınlıklar rejiminin ortak özelliklerini ortaya koymak gerekmektedir.

- Her şeyden önce, evrensel boyutta kabul görmüş hukuksal anlamda azınlık tanımı yapılamıştır. Sözleşmelerde geçen ifadeler muğlaktır.
- Azınlık rejimi henüz evrensel nitelikte değildir. Daha çok Avrupa'da gelişmiş bölgesel bir rejimdir.
- Devletler azınlıkların tanımlanması ve tanınması konularında farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Büyük devletler, azınlıkları tanımak ve azınlık haklarını korumak konusunda en isteksiz davrananlardır.
- Hangi grupların azınlık olduğunu belirlemede tek yetkili egemen devletlerdir.
- Azınlık hakları konusunda denetim mekanizmaları hukuksal denetim mekanizmaları değildir ve siyasi etkilere açıktır. Bu haliyle siyaset aracı olmaktan öteye gidememektedir.
- Sözleşmelerdeki muğlak ifadeler ve getirdikleri denetim mekanizmalarının siyasi ağırlıklı olması büyük devletler tarafından istismar edilmektedir. Bu devletler, kendi içlerindeki azınlıkları tanımak konusunda isteksiz olmalarına rağmen güçsüzlere kendi menfaatleri doğrultusunda siyasi baskı yapmaktadırlar. Büyük devletlere baskı yapabilecek hukuki mekanizmalar bulunmamaktadır.

¹¹⁴ Binbaşı Noel, 1919 yılında bölgedeki Kürt aşiretleri ile temasa geçerek Kürtlerin kendi kendilerini idare etme yeteneklerini araştırmak ve teşvik etmek amacıyla İngiltere tarafından Türkiye'ye gönderilen (özel görevde bulunan) bir ajandır. Anıları için Edward William Charles Noel, **Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

- Azınlık hakları, azınlıklara mensup bireylerin hakları şeklinde düzenlendiğinden kolektif olmaktan öte bireysel haklardır.
- Azınlık haklarının devletlerin egemenliği ve ulusal bütünlüğüne zarar verecek şekilde kullanılması kabul edilmemektedir. Azınlık hakları ile amaçlanan ayrılık değil entegrasyon olmalıdır. Ancak, azınlıklara ilişkin uluslararası belgeler azınlık haklarının ayrılıkçılığı kışkırtması durumunda bir çözüm yolu önermemektedir.
- Bugün için azınlık rejimi ulus devletlerin varlığını tehdit eder niteliktedir. Küreselleşme ve azınlık hakları karşıtı gibi görünse de ikisi de ulus devleti zayıflattığından küreselleşme yanlıları (kapitalist devletler, çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler) azınlık haklarını ulusal tekil devlete karşı kullanmaktadır. Azınlık hakları hukuksal niteliğinden çok jeopolitik nitelik taşımaktadır.
- Tarih göstermiştir ki tek bir azınlık rejimi dayatması her yerde entegrasyona ulaştırmaz. Her coğrafyanın ve her kültürün farklı özellikleri vardır. Bir yerde olumlu sonuç veren azınlık rejimi dünyanın başka bir bölgesinde savaflara sebep olabilmektedir. Her devletin, tarihi, sosyal yapısı, ekonomisi, siyasi ve idari yapısı farklıdır ve farklı azınlık politikalarının oluşturulmasını gerektirmektedir. Bunun en güzel örneği azınlık hakları konusunda en gelişmiş kıt'a olan Avrupa'daki devletlerin farklı uygulamalarıdır.
- Azınlık rejiminin, azınlıkların içinde bulunduğu ülkeye güven duymalarını sağlayacak topluma entegre olmalarına yönelik bir önlem olduğu düşünülse bile yeni bir toplumsal yapının benimsenmesi gerekecektir. Azınlıkların korunması ulus-devletin içine düştüğü bunalımlardan kurtarılmaya çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmasına karşın, sonuçta bu sayede "ulusal birlik-bütünlük ideali"nin yerini, "ulusal ve etnik farklılıkların tanınması" ve bundan doğan "kültürel çeşitlilik", bir başka deyişle "çok kültürlülük" almaktadır.

Farklılıkların kabulüyle birçok ulus-devlette gerek bireyler gerekse gruplar düzeyinde türdeş "ulus'a sadakat" azalmaktadır. Üstelik çok kültürlülük azınlık grubunun kolektif kimliğini korurken azınlığa mensup bireylerin tercihlerini ve farklılaşma potansiyelini aşındırdığından uzun vadede çok kültürlülüğü ve kültürler arası hoşgörünün gelişmesini de kısıtlamaktadır.

Afrika ve Asya’da bırakın azınlık haklarını, yerlilerin kültürel haklarına hatta yaşama haklarına saygı duymayan sömürgeci devletlerin kendi ülkelerinde azınlık kavramını kabul etmez veya sınırlandırırken; diğer ülkelerde azınlıkların kültürel haklarını diline pelesenk etmesi trajik komiktir.

Türkiye gibi, birçok Avrupa Ülkesini de zorlayan ulusal azınlıklar rejimi ulus toplumunun içinde yaşayan etnik gruplara ulusal azınlık statü vererek, ulusal toplumdan ayrı olarak kendi varlıklarını sürdürmeleri için birçok kültürel hak tanınmaktadır. Herkese ulusal vatandaşlık dışında bir alt kimlik seçerek ayrı bir ulusal azınlığa ait olma hakkı getirmektedir. Bu kişilerin hem ulusal vatandaşların haklarına eşit olarak sahip olmaları, hem de seçtikleri alt kimliğin azınlık kültürünün kültürel haklarını elde etmeleri sağlanmaktadır. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin, alt kimlikli yeni durumlarında kendilerini her yönden geliştirme hakkı tanınmaktadır.

Anadolu’da yaşayan yetmiş milyon insanın geldiği etnik kökenin her birine azınlık hakkının tanınması, anayasal milliyetçilik ilkesinin¹¹⁵ ve neticede Türkiye Cumhuriyetinin ulusal toplum yapısının ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu bir anlamda savaşla ya da terör ile yapılamayanların, bir takım belgeler, normlar standartlar, kriterler vs. vasıtasıyla talep edilmesi demektir. Yirmi birinci yüzyıla Türkiye Cumhuriyetinin büyük bir devlet olarak girmesini istemeyen egemen dış çevrelerin, çok kültürlü Türkiyelilik kavramını savunanlarla işbirlikçi bir anlayış çerçevesinde benzer düşünceleri savunmaları ilginçtir. Türkiye’yi bölmeye yönelik terörist mücadelenin, kendine göre bir ulusal kurtuluş meselesi yada sosyalist rejim altında bir etnik devlet oluşturma kavgasından çıkarak, tümü ile *kültürel haklar* meselesine gelmesi ve bu doğrultuda etnik dilin kullanılması ile beraber diğer kültürel hakların tanınması ve gene bu aşamada ayrı bir etnik kimliğin güneydoğu kökenli insanlara verilmesi, öte yandan asla azınlık olmayı kabul etmeyen Alevi vatandaşlarımızı dinsel azınlık kategorisinde tanımlayarak¹¹⁶ toplumsal farklılıkları arttırmak gibi bir paket çözüm Türkiye’nin önüne konulmuştur. Bu pakette, yani

¹¹⁵ Anayasal Milliyetçilik İlkesi için bkz. Hasan Tunç, Faruk Bilir, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği”, **Prof.Dr.İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1998,s.205-211.

¹¹⁶ 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan ‘**Avrupa Toplulukları Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Rapor**’da Aleviler için “Sünni olmayan Müslüman azınlık” ifadesi kullanılmış ve sayıları 12-20 milyon olarak verilmiştir.Yine aynı Raporda, “Türkiye’de Rumlar, Ermeniler ve Museviler dışında aralarında Kürtlerin de bulunduğu başka azınlıkların da olduğu” belirtilmiştir. Raporun açıklanmasını takip eden günlerde Başbakanlık İnsan Hakları kurulu’nun bazı üyeleri tarafından kabul edilen bir raporda da aynı doğrultuda ifadeler bulunması manidar olmuştur.

Demokratik Cumhuriyet Projesi ve Türkiyelilik paketinde var olan tüm isteklerin Türkiye Devleti tarafından kabul edilmesi istenmektedir. Oysa demokrasi gerçekten ihtiyaç varsa ve bundan halkın çıkarı olacaksa farklılıkları korur, demokrasinin farklılık yaratmak görevi yoktur.

Üstelik gerek AB tarafından hazırlanan raporda gerekse de Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu üyesi bazı kimseler tarafından hazırlanan raporda azınlık olarak himayesi istenen bu gruplarda azınlık duygusu ve bilinci bulunmamaktadır. Bu grupların ulusumuzun ayrılmaz parçaları olduğu hem tarihi hem de sosyolojik açıdan reddedilemez gerçeklerdir.¹¹⁷

AB ile uyum sağlamak adına kuruluşundan bu yana Birlik Üyesi olan pek çok devletin kabul etmediği düzenlemelerin iç hukukta üstelik anayasa hükmü ile geçerli hale getirilmesi Ülkemizi ulusal ve uluslararası alanlarda rahatsız edecektir. Örneğini Anayasa'nın 90.Maddesinde yapılan değişiklikle *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”* denmektedir . Türkiye'nin imza atığı ve aslında bu hüküm olmasa idi bağlayıcı olmayan azınlık haklarına ilişkin tüm sözleşmeler, artık bağlayıcı hale gelmiştir. AİHS'nde düzenlenmiş temel hak ve özgürlüklerden olmamasına rağmen azınlık haklarına ilişkin sözleşmelerde tanınan haklar Anayasa gereği iç hukuk kuralından üstün duruma gelmiş olduğundan bu kapsamdaki başvuruların genişletici yorumla hak arama özgürlüğü çerçevesinde AİHM tarafından kabul edilmesi ihtimali mevcuttur.¹¹⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra kabul edilen 1924 Anayasasının 88. Maddesi Türk kimliğinin herkes için bir üst kimlik olduğunun en güzel ifadesidir:

‘Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir.’

¹¹⁷ Alevilerin azınlık olamayacağı bilimsel olarak izahı için bkz. Türkdoğan, s.286-301., Kürtlerin azınlık olmadığına ilişkin bkz. age s.78-137.

¹¹⁸ Makedon Uygarlığı Evi kurucusu Sidiropoulos ve diğerleri Yunanistan'a karşı davası örneği için bkz.Çavuşoğlu, Azınlık Hakları s.251-252.

TABLO-1 BM ÇERÇEVESİNDE AZINLIK KORUMA BELGELERİ VE TİPLERİ

TİPİ	ADI	DENETİM ORGANIN	İHLALİ HALİNDE YAPILABİLECEKLER
-------------	------------	----------------------------	--

Şikayet mekanizması ile birlikte yasal olarak bağlayıcı olanlar	Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi	İnsan Hakları Komitesi	Devlet veya kişilerin şikayetleri hakkında ilgili organ tarafından karar verilmesi, Devletin vereceği periyodik raporların incelenmesi ve yorumlanması
	İrk Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	İrk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesi	
	Kadınlara Karşı Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme	Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi	
Yasal olarak bağlayıcı, fakat şikayet mekanizması bulunmayanlar	Çocuk Hakları Sözleşmesi	Çocuk Hakları Komitesi	Devletin vereceği periyodik raporların incelenmesi ve yorumlanması
Bağlayıcı olmayanlar	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi		İhlallerin BM Organlarında kamuya açık biçimde eleştirilmesi
	Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Haklarına İlişkin Bildirge		Azınlık konularında tartışma
	Dinsel Hoşgörüsüzlüğe İlişkin Sözleşme		Devletlerin tutumlarını etkilemek için yeni ilkelerin geliştirilmesi

TABLO-2 BÖLGESEL VE AZINLIK DİLLERİ AVRUPA SÖZLEŞMESİ KATILIM DURUMU

ÜYE DEVLETLER	AB	R.	D.	KO.
Arnavutluk				

Andorra						
Ermenistan	xx		X			
Avusturya	xx		X			
Azerbaycan	x		X			
Bosna-Hersek						
Belçika						
Bulgaristan						
Hırvatistan	xx	X	X			
Kıbrıs	xx		X			
Çek Cumhuriyeti	x					
Danimarka	xx		X	X		
Estonya						
Finlandiya	xx		X			
Fransa	x		X			
Gürcistan			X			
Almanya	xx		X			
Yunanistan						
Macaristan	xx		X			
İzlanda	x					
İrlanda						
İtalya	x					
Letonya						
Liechtenstein	xx					
Litvanya						
Lüksemburg	x					
Malta	x					
Moldova	x					
Hollanda	xx		X			
Norveç	xx		X			
Polonya	x					
Portekiz						
Romanya	x					
Rusya	x					
San Marino						
Sırbistan-Karadağ						
Slovakya	xx		X			

Slovenya	xx	X			
İspanya	xx	X			

**TABLO-2 BÖLGESEL VE AZINLIK DİLLERİ AVRUPA SÖZLEŞMESİ
KATILIM DURUMU**

İsveç	xx	X			
İsviçre	xx	X			
Makedonya	x				
Türkiye					
Ukrayna	x				
İngiltere	xx	X	X		

A: Onay
B: Yürürlükte
R: Çekince
D:Yorum Beyanı

T:Ülke
Başvurusu
C:Bildirim
O:İtiraz

Açıklama: Tablodaki bilgiler Kurubaş, Asimilasyondan... alınmıştır. Bilgiler değerlendirildiğinde; 1.Bir kısım devletler sözleşmeyi onaylamışlar ancak kendi iç hukuklarında yürürlüğe sokmamışlardır.

2. Bazı devletler yorum beyanıyla Şart'ın bazı maddelerinden ne anladıklarını bildirmişlerdir.

TABLO-3 AK ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASI ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ'NE KATILIM DURUMU

ÜYE DEVLETLER	AZINLIK DURUMU	AÇIKLAMA
Arnavutluk	xx	
Andorra		
Ermenistan	xx	
Avusturya	xxX	Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Azerbaycan	X	
Bosna-Hersek		
Belçika	xxx	
Bulgaristan	xxx	
Hırvatistan	xx	
Kıbrıs Rum Kesimi	xx	
Çek Cumhuriyeti	xx	
Danimarka	xxX	Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Estonya	xxx	Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Finlandiya	xx	
Fransa		
Gürcistan	x	
Almanya	xxx	Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Yunanistan	x	
Macaristan	xx	
İzlanda	x	
İrlanda	xx	
İtalya	xx	
Letonya	x	
Liechtenstein	xxx	Ülkesinde azınlık olmadığını beyan etmiştir.
Litvanya	xx	
Lüksemburg	x x	Ülkesinde azınlık olmadığını beyan etmiştir.
Malta	xxx	Ülkesinde azınlık olmadığını beyan etmiştir.
Moldova	xx	
Hollanda	x	
Norveç	xx	
Polonya	xxx	Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Portekiz	xx	
Romanya	xx	
Rusya	xxx	
San Marino	xx	
Sırbistan-Karadağ		
Slovakya	xx	

TABLO-3 AK ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASI ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ'NE KATILIM DURUMU

Slovenya	xx		X		Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
İspanya	xx				
İsveç	xx		X		Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
İsviçre	xx		X		Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Makedonya	xx		x		Yorum beyanıyla azınlık tanımı yapmıştır.
Türkiye					
Ukrayna	xx				
İngiltere	xx				

A: Onay
B: Yürürlükte
R: Çekince
D:Yorum Beyanı
T:Ülke
Başvurusu
C:Bildirim
O:İtiraz

Açıklama: Tablodaki bilgiler Kurubaş, Asimilasyondan... alınmıştır. Bilgiler değerlendirildiğinde;
1. Bir kısım devletler Sözleşmeyi onaylamışlar ancak kendi iç hukuklarında yürürlüğe sokmamışlardır.
2. Bazı devletler yorum beyanıyla azınlık kavramından anladıklarını kendilerine göre tarif etmişlerdir.

KAYNAKÇA
GENEL ESERLER

- Andrews, Peter Alford :Türkiye’de Etnik Gruplar, Türkçesi Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, Weisbaden 1989
- Bıyık, Mustafa : Küresel Bir Din Projesi Olarak Moonculuk, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Çavuşoğlu,Naz : Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001.
- GEMALMAZ Mehmet : İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler), Alkım Yayınları, İstanbul, 1999.
- Gölcüklü-Feyyaz : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitapevi, 2. baskı, Ankara, 1998.
- Gözübüyük,A.Şeref
- Gündüz, Aslan Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, 2.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kaplan, Mehmet Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları, 2.Baskı, Ankara 1986.
- Güler, Ali : Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003.
- Helmreich, Paul C : Sevr Düzeni, Büyük Güçler, Maşalar,Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi, Sabah Kitapları, Türkçesi Şerif Erol, İstanbul,1996.
- İnaç, Zeri : Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004.
- Kapani, Münici : İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- KURUBAŞ, Erol, : Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, s. IX., Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004,
- Macar, Elçin : Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Meray, Seha L., : Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Cilt: 1, Kitap: 1, Ankara, 1969.
- Musulini, Janko : Hürriyet Bildirgeleri, Türkçesi Nemci Zeka, Belge Yayınları, İstanbul, 1983.
- Nur, Rıza : Hayat ve Hatıratım II, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- Oran, Baskın : Küreselleşme ve Azınlıklar, 4. Basım, İmaj Kitapevi, Ankara, 2001.
- Parla, Refa :Belgelerle Sevr Tehlikesi Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö, Türkiye’nin Komşuları ile İmzaladığı Başlıca Belgeler, Özdilek Matbaacılık, Lefkoşa,1987.
- Pazarıcı, Hüseyin :Uluslararası Hukuk Dersleri, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1990.
- Şahin, M.Süreyya : Türkiye’de Patrikhaneler, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Tezcan, Durmuş, Erdem, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Adalet M.Ruhan, Sancaktar, Oğuz Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

- Türkdoğan, Orhan : Etnik Sosyoloji, TİMAS Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ünal, Şeref : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi , TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.89, TBMM Basımevi, Ankara, 2001.
- Yavuz, Ahmet : Lozan Barış Konferansı Tutanakları, Dışişleri Bakanlığı, Ankara,1968.
- Avrupa Birliği Uyum Yasaları, T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Genel Sekreterliği, Nisan, 2004.
- Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara-1990.

MAKALELER

- Aytaç, Mehlika : İnsan Hakları Yönünden Türkiye’de Azınlıkların Hukuki Durumu, Adalet Dergisi, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınlar, Sayı 1, Ekim, 1999.
- Çavuşoğlu, Naz : Azınlık Nedir?, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 19-20, TODAİE, Ankara, 1998.
- Çavuşoğlu, Naz : Azınlık Hakları: Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara, 2000.
- Erdoğan, Birsen : Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara, 2000.
- Gökçen, Alpkaya : Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler, TODAİE İnsan Hakları Yıllığı Cilt 14, 1992.
- Somersan, Semra : Türkiye’de Azınlık Hakları: Yasal ve Pratik Engeller, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara, 2000.
- Tunç, Hasan; Bilir, Faruk : Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği, Prof.Dr.İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1998.